

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK VE CAM TASARIMI ANA SANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ
MOTİFLERİN ARAŞTIRILMASI VE SERAMİĞE
UYARLANMASI**

Hazırlayan
Mehmet Mesut BİLMEZ

Danışmanlar
Yrd. Doç. Candan GÜNGÖR – Doç. Dr F. Evren DAŞDAĞ

İZMİR-2017

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK VE CAM TASARIMI ANA SANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ
MOTİFLERİN ARAŞTIRILMASI VE SERAMİĞE
UYARLANMASI**

Hazırlayan
Mehmet Mesut BİLMEZ

Danışmanlar
Yrd. Doç. Candan GÜNGÖR – Doç. Dr F. Evren DAŞDAĞ

İZMİR-2017

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ MOTİFLERİN SERAMİKTE YORUMLANMASI, SERAMİĞE MOTİFLERİN KAZANDIRILMASI “ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçadan gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak, yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../...../2017

Mehmet Mesut BİLMEZ

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün / / tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan Jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin..... Maddesine göre Seramik Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Mesut BİLMEZ'in 'Diyarbakır Surları Üzerindeki Motiflerin Araştırılması Ve Seramiğe Uyarlanması' Konulu tezi incelenmiş ve aday...../...../.....tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin.....olduğuna oy..... ile karar verildi.

BAŞKAN**ÜYE****ÜYE**

ÖZET

İnsanoğlu yorumlamalarını ve yaratıcılığını ortaya koyduğunda hiç şüphe yoktur ki o yaratıyı yaşamın içinden alır, güncel olaylardan esinlenir. Diyarbakır Surları üzerindeki motifler de o dönemin uygarlıklarından, krallıklarından ve kültürel değerlerinden etkilenmiştir. Medeniyetler egemen olduğu, hüküm sürdüğü dönemlerde surları bir kalkan gibi kullanmış, üzerine de kendi yaşam tarzlarından, anlayışlarından esintiler bırakmıştır. Medeniyetlerin bıraktıkları esintiler, bazen savaş sahnelerine dönüşmüş bazen de karakteristik hayvan figürlerine ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla Diyarbakır Surları üzerindeki motifler, tarihin birer aynası niteliğindedir.

Kuş bakışı bakıldığında kalkan balığını andıran Diyarbakır Surları üzerindeki motifler değerlendirildiğinde, çok kapsamlı bir içeriğinin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin surların üzerinde yer alan sembolik motiflerin, geometrik motiflerle iç içe geçmiş örneklerine rastlamak mümkündür. Ayrıca, surlar ile özdeşleşmiş Aslan-Boğa avlanma motifi, bilinen örnekler arasındadır. Surların bir güç kalkanı olarak imar edildiği düşünüldüğünde, üzerindeki motiflerin de bu temayı barındırdığı söylenebilir. Örneğin; surlar üzerinde sıkça rastlanan aslan figürü; gücün, ihtişamın ve büyüklüğün göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu özellikleri taşıyan sembolik figürler, belirli bir plan çerçevesinde düşünülmüş, tasarlanmış ve usta bir taş işçiliği ile uygulanmaya çalışılmıştır. Tüm figürler, motifler ve semboller, kendi döneminin ve döneme hükmetmiş uygarlıkların, yaşam biçimleri başta olmak üzere, genel özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu tezde amaçlanan; geçmiş dönemlerin taş ustalarının surlar üzerinde birer tasarımcı gibi çalışarak ortaya çıkardıkları tarihi, sembolik, mitolojik, sanatsal anlatımlı plastik öğelerin, sembolik motiflerin önemine dikkat çekmek, bunların sanatsal çalışmalarda kullanılmaları sayesinde, günümüz insanının sanatsal gelişimlerine önemli katkılar sağlamak amaçlanmıştır.

Bu araştırma, genel tarama yöntemi ve sanatsal uygulamalarla oluşturulmuştur. Araştırmada öncelikle Diyarbakır'ın ve surların tarihçesi araştırılmış, üzerinde yer alan zengin tarihi ve estetik değerlere sahip sembol ve motifler incelenmiş, bunlar gruplara ayrılmıştır.

Bu gruplar insan, hayvan, bitki, geometrik motifler, kitabeler ve benzerleri şeklinde oluşturulmuştur. Ardından her gruptan farklı öğeler seçilerek, orijinal hallerinin korunmasına dikkat edilerek, çağdaş anlatımlı kilden formlarda kullanılmıştır. Hem yüzeysel hem hacimli olmak üzere araştırma kapsamında tasarlanmış bu formlar, farklı pişirim ve renklendirme yöntemlerine tabi tutularak seramik eserler haline getirilmiştir.

Araştırma sonunda üzerinde surlara ait zengin öğeler taşıyan bu seramik eserlerin görsel iletişimin birer estetik nesnesi olarak, tarihe kültüre ve sanata katkı sağlaması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

There is no doubt that humanity reveals its interpretations and creativity, that taken from creative life, inspired by current events. The motifs of Diyarbakır Surlari were also influenced by their civilizations, kingdoms and cultural values. Civilizations were dominant, the reign of the walls have used it as a shield and the reign has left inspiration from their own lifestyle and understanding on it. The inspirations of the reign, sometimes turned into battle scenes and sometimes hosted characteristic animal figures. Therefore, the motifs on the Diyarbakır Surlari are as the mirror of the history.

From the bird's eye view, it is understood that the motifs on the Diyarbakır Surlari, which resemble the shield fish, are very comprehensive. For example, it is possible to find examples of symbolic motifs and geometric motifs on the walls that are intertwined. In addition, the Lion-Taurus hunting motifs identified with the city walls is among the known examples. When it was thought that the walls were built as a power shield, the motifs on it could be said to have this theme. For example; the lion figure often seen on the walls and it can be evaluated as a sign of strength, magnificence and grandeur. Symbolic figures bearing these features have been designed in the context of a specific plan and tried to be applied by a skilled stone worker. All figures, motifs and symbols reflect the general characteristics of the periods and the dominance of civilization, especially their lifestyles.

Intent of this thesis: the stone masters of the past, working as a designer on the walls; historic, symbolic, mythological, artistic narrative plastic items, attention to the importance of symbolic motifs, their usage in artistic work, to provide important contributions to the artistic development of today's people.

This research was based on general screening methods and artistic practices. In this research, the history of Diyarbakır and Diyarbakır Surlari were researched and rich symbols, historical and aesthetic motifs of it were examined and they were divided into groups. These groups are formed as human, animal, plant, geometric motifs, inscriptions and so on. Then the items that were different from each group but preserved their originality, were used in contemporary expositions of clay forms. These forms, both superficially and voluminously designed within the scope of the research, have been converted into ceramic artifacts by subjecting them to different firing and coloring methods.

At the end of the research, it can be said that these ceramics bearing rich items belonging to the city walls serve as aesthetic object of history, culture and art.

ÖN SÖZ

Güneşin toprak ile el ele vererek sabahın erken saatlerinde doğduğu Diyarbakır'da, surlar üzerindeki semboller, figürler ve motiflerin seramikte yorumlanması, oldukça yerinde ve anlamlıdır. Çünkü seramik eserlerin ortaya çıkışı şüphesiz ki ateşin anası olan güneşin etkisiyledir. Bu çerçevede, Diyarbakır Surları üzerindeki figürleri, seramik eserlerle bütünleştirip anlamlandırmamak yanlış olurdu.

Bu konunun ele alınış nedeni, surlar üzerindeki plastik öğelerin seramiğe uygulandığında nasıl bir etki elde edileceğidir. Yapılan uygulamalar, nasıl bir etki elde edileceğini ortaya koymuştur. Özüne uygun yorumlamalar yapılmaya özen gösterilmiş, kendine münhasır özelliklerin dışına da çıkılmamaya gayret edilmiştir. Böylelikle surlar üzerindeki bazalt taşlar üzerine işlenmiş sembol, figür ve motif örneklerinin seramiğe uyarlanması sonucu oluşan görsel zenginliği görmek mümkündür.

Tezin ortaya çıkışı sürecinde, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Sevim ÇİZER'e, tezimin oluşmasındaki katkıları ve uygulamalarıma olan yönlendirmeleri için Sayın Yrd. Doç. M. Candan GÜNGÖR'e, tezimin kuramsal kısmına olan katkılarından dolayı ikinci danışman hocam Sayın Doç. Dr Evren DAŞDAĞ'a, son olarak maddi ve manevi olanaklarını esirgemeyen BİLMEZ ailesine sonsuz teşekkür ederim.

Mehmet Mesut BİLMEZ

İÇİNDEKİLER

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ MOTİFLERİN

ARAŞTIRILMASI VE SERAMİĞE

UYARLANMASI

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv,v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii,ix,x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi,xii,xiii,ivx,vx
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİYARBAKIR VE SURLARI

1.1.Diyarbakır'ın Tarihi.....	3
1.2.Diyarbakır Surları.....	6
1.2.1.Surlardaki Burçlardan Örnekler.....	11
1.2.1.1.Ulu Beden Burcu.....	11
1.2.1.2.Yedi Kardeş Burcu.....	13
1.2.1.3.Nur Burcu.....	17
1.2.1.4.Keçi Burcu.....	17
1.2.1.5.Dağ Kapı Burcu.....	18

1.2.1.6. Leblebikıran Burcu.....	20
1.2.1.7. Fındık Burcu.....	21
1.2.1.8. Akrep Burcu.....	23
1.2.1.9. Selçuklu Burcu.....	23
1.2.1.10. Diyarbakır Kalesi.....	27
1.3. Tarihi Sur İçi Bölgesi.....	27
1.3.1. Sur İçi Yerleşim.....	28
1.4. Diyarbakır'ın Tarihi Yapıları.....	29
1.4.1. Diyarbakır İç kalesi.....	29
1.4.2. Artuklu Sarayı.....	30
1.4.3. Viran Tepe.....	30
1.4.4. Artuklu Kemerı.....	31

2.BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ MOTİFLER, SEMBOLLER VE KİTABELER

2.1. Diyarbakır Surları Üzerindeki Motifler ve Semboller.....	35
2.1.1. İnsan Figürlü Semboller.....	35
2.1.2. Hayvansal Semboller.....	36
2.1.3. Bitkisel Semboller.....	38
2.1.4. Geometrik Semboller.....	39
2.1.5. Kozmolojik Semboller.....	41

2.1.6.Mitolojik Semboller.....	42
--------------------------------	----

3. BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ SEMBOLİK MOTİFLERİN SERAMİKTE MODERN UYGULAMALARI

3.1.Yerli ve Yabancı Sanatçıların Seramik Uygulamalarından Örnekler.....	44
--	----

3.2. Surlar Üzerindeki Sembolik Motiflerin Seramiğe Uyarlanması.....	46
--	----

SONUÇ	68
--------------------	----

KAYNAKÇA	69
-----------------------	----

ÖZGEÇMİŞ

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1- Diyarbakır Surlarından genel bir görünüm (www.malabadigazetesi.com , 2016).....	3
Şekil 2- Diyarbakır surlarının güney bölümünden bir kesit (www.diyarbakirsurlarigoolegorsel , 2016).....	5
Şekil 3- Diyarbakır Surlarının Dıştan Bir Görüntüsü. (www.Googlepage.com, 2016).....	6
Şekil 4- Diyarbakır Surları ve kitabelerin kronolojik dağılımı. (Parla, 1990: 1).....	7
Şekil 5- Roma–Bizans dönemlerinde Diyarbakır. (Parla, 2004: 257).....	8
Şekil 6- Diyarbakır Surları restitüsyon planı. (Parla, 1940: 180)	9
Şekil 7- Diyarbakır Surları üzerindeki işlemler ve sağ köşede yer alan boğa figürü (Bilmez, 2017).....	10
Şekil 8a-b Diyarbakır Surları üzerindeki Küfi örnekleri (www.googlepage.com. 2016).....	10
Şekil 9- Diyarbakır, Dağ Kapı Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, bitkisel ve geometrik sembol (Bilmez, 2016).....	11
Şekil 10a-b Ulu Beden Burcundan iki kare görüntü (www.googlepage.com , 2016).....	11
Şekil 11a-b Diyarbakır, Ulu Beden Burcu üzerindeki sfenks figürlerinden birer görüntü (Parla, 2016: 13).....	12
Şekil 12a-b Diyarbakır, Ulu Beden Burcu üzerindeki aslan kabartmalarından birer görüntü. (Parla, 2016: 12).....	13
Şekil 13- Diyarbakır, Yedi Kardeş Burcu üzerindeki Artuklu kitabesi ve hayvan figürü (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	13
Şekil 14- Yedikardeş Burcu üzerindeki hayvansal figürler ve Küfi yazılar (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	14

Şekil 15 a-b Diyarbakır, Yedi Kardeş Burcu üzerindeki ‘Çift Başlı Kartal ‘örnekleri (Parla, 2016: 15).....	15
Şekil 16 a-b Yedi Kardeş burcu üzerindeki ‘Gülen Aslan’ örnekleri (Bilmez, 2016.....	16
Şekil 17- Diyarbakır, Nur Burcu üzerindeki Koşan Atlar ve ortalarında Kartal figürü (Bilmez, 2016).....	17
Şekil 18- Diyarbakır, Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, kuzey kapısı girişi, geometrik ve bitkisel kompozisyonlu motif (Bilmez, 2016)	18
Şekil 19- Diyarbakır, Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, kuzey kapısı girişi, solunda bulunan bitkisel ve geometrik motif örnekleri (Bilmez, 2016)	18
Şekil 20- Diyarbakır Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi kuzey kapısı girişi sembolleri, ‘Hayat Ağacı‘ kompozisyonu (Bilmez, 2016).....	19
Şekil 21- Diyarbakır, eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nin kuzey kapısı girişinde, niş içerisine işlenmiş aslan, boğa, güvercin figürleri (Parla, 2015:1-18).....	20
Şekil 22- Diyarbakır, Leblebi kıran Burcu’nun genel bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org . 2016).....	21
Şekil 23- Diyarbakır, Fındık Burcu’nun genel bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	22
Şekil 24- Diyarbakır, Fındık Burcu’nun yakından bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	22
Şekil 25- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerinde ‘Gülen Aslan‘ figürü (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	24
Şekil 26- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki boğa figürleri (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	24
Şekil 27- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki hayvansal semboller	

(www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	25
Şekil 28- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki kuş figürü (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	26
Şekil 29- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki hayvansal figür (www.diyarbakirkulturturizm.org , 2016).....	26
Şekil 30- Mardin Kapısı (Bab el Tel –Tepe Kapısı) hayvansal figürler (www.googlepage.com , 2016).....	27
Şekil 31- Diyarbakır Ulu Camiinin üstünde yer alan, Aslan- Boğa avlanma figürü (www.googlepage.com , 2016).....	28
Şekil 32 Diyarbakır İç Kale’nin dış surunda yer alan, kitabeden bir kesit ve yırtıcı kuşun avlanma sahnesi (Değertekin, 2003, 18).....	28
Şekil 33 a-b Solda: Sikke, sağda: Artuklu Sarayı’ndan Çinili Pano (Parla, 2016: 17).....	30
Şekil 34- Diyarbakır Artuklu Kemerı (Parla, 2016:18).....	31
Şekil 35 a-b Diyarbakır Artuklu Kemerı’nin girişinin solunda ve sağında bulunan beyaz kireç taşı üzerine işlenmiş aslan-boğa avlanma sahnesi (Bilmez, 2016).....	32
Şekil 36- Diyarbakır, Artuklu Kemerı’nin batı köşeliğinde yer alan kabartmalar (Bilmez, 2016).....	32
Şekil 37- Diyarbakır, Akrep Burcu üzerindeki, ‘Oturan Adam’ figürü (Bilmez. 2016).....	36
Şekil 38- Diyarbakır, Dağ Kapı burcu üzerindeki ‘Koşan At ‘figürü (Bilmez, 2016).....	37
Şekil 39- Diyarbakır, Dağ Kapı üzerindeki aslan ve boğa tasviri (Bilmez, 2016).....	37
Şekil 40- Diyarbakır Surları üzerindeki altı yapraklı bitkisel motif (Bilmez, 2016).....	38
Şekil 41- Diyarbakır, Dağ Kapı Burcu üzerindeki hurma -hayat ağacından bir kesit (Bilmez, 2016).....	39
Şekil 42 a-b- Diyarbakır surları üzerinde bulunan gamalı haç sembolleri (Bilmez, 2016)....	40

Şekil 43- Diyarbakır, Dağ Kapı Burcu üzerindeki, kare içinde altıgen biçimli geometrik sembol örneği (Bilmez, 2016).....	40
Şekil 44- Diyarbakır Surları üzerindeki iç içe geçmiş sembol örneği (Bilmez, 2016).....	41
Şekil 45- Diyarbakır, Dağ Kapı surları üzerindeki hayvansal ve kozmolojik semboller (Bilmez, 2016).....	41
Şekil 46- Diyarbakır, Ulu Beden (Evli Beden – Ben u Sen) Burcu üzerindeki Sfenks örneği (www.googlepage.com ,2016).....	42
Şekil47- Doris Bandera’nın çini çalışmalarından örnekler(Bandera,2012).....	45
Şekil 48- Doç. Dr. Evren DAŞDAĞ. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu,‘Surlardaki Bellek’ Sergisi Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumu (Daşdağ, 2012: 181).	46
Şekil 49 - Aslan-boğa avlanma Sahnesi, kırmızı çamur, pitfire , beyaz çimento indirgeme. Elle şekillendirme, 20x20 cm, (Bilmez, 2014).....	47
Şekil 50 – Çift Başlı Kartal, kırmızı çamur, 1050° kobalt-mangan, elle şekillendirme, 15x15 cm, (Bilmez, 2016).....	48
Şekil 51 – Diyarbakır Dağ Kapı üzerinde bulunan geometrik semboller, kırmızı çamur, 800°, isleme, 15x8cm, (Bilmez, 2016).....	49
Şekil 52– Aslan gövdeli, insan başlı (sfenks) rölyef, döküm çamuru, elle şekillendirme, 1050°, mangan oksit 12x15cm, (Bilmez, 2016).....	50
Şekil 53- Kuş Figürü, döküm çamuru, elle şekillendirme, 1050°, mangan oksit, 16x10 cm, (Bilmez, 2016).....	51
Şekil 54 – Kozmolojik ve hayvansal figürlerin kompozisyonu, kırmızı çamur, elle şekillendirme,1050°, mangan oksit, 16x10 cm, (Bilmez, 2016).....	52
Şekil 55- ‘Ejder Kuyruklu Aslan’ figürü, kırmızı çamur, elle şekillendirme, 1050°, pit-fire, beyaz çimento indirgeme, 20x20cm, 2014 (Bilmez, 2016).....	53

Şekil 56- ‘Yazıların gücü’ şamotlu çamur, elle şekillendirme, 1050°, fırında pişirim, kobalt-şeffaf sır, 20x20cm, (Bilmez, 2016).....	54
Şekil 57 – ‘Gülen Aslan’ figürü, kırmızı çamur, elle şekillendirme, 1050°, pit-fire (çukur pişirimi), beyaz çimento indirgeme, 20x20cm, 2014 (Bilmez, 2016).....	55
Şekil 58 –‘Yaşam Döngüsü,’ şamot ve astar, elle şekillendirme, 1050° fırında pişirim, 30x30 cm, (Bilmez, 2016).....	56
Şekil 59 – ‘Taşıyıcı Kalkan’, şamot-kırmızı çamur, 1050 °, astar, elle şekillendirme, 27x21 cm, (Bilmez, 2016).....	57
Şekil 60a-b ‘Dinler ve Hayvanlar’ döküm çamuru, 1050°, astar, kalıp ile şekillendirme. 30x15 cm, (Bilmez, 2016).....	58
Şekil 61 –‘Tarihin Tanığı’, şamot-kırmızı çamur, 1050°, astar, elle şekillendirme. 30x30 cm, (Bilmez, 2016).....	60
Şekil 62- ‘Yaşam Ağacı’, şamot, mangan oksit, 1050°, pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).....	61
Şekil 63- ‘Keskin Denge’, şamot, mangan oksit, 1050° pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).....	62
Şekil 64a- ‘Devinim’, şamot, mangan oksit, 1050° pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).....	63
Şekil 64b- ‘Devinim’, şamot, mangan oksit, 1050° pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).....	64
Şekil 65a- ‘Buluşma’, şamot-kırmızı çamur, mangan oksit, 1050° pigment-sır, 58x28 cm, (Bilmez, 2016).....	65
Şekil 65b- ‘Buluşma’, şamot-kırmızı çamur, mangan oksit, 1050° pigment-sır, 58x28 cm, (Bilmez, 2016).....	66

GİRİŞ

Sanat; ruhun ve bedenin ortaklaşa yürüttüğü çalışmaların gerçekliğidir. Sanatı sanat yapan şey, özünde barındırdığı niteliklerdir. Diyarbakır Surları'nın üzerindeki motifler ve figürler de özünde sanatsal nitelikler barındırmaktadır.

Uçsuz bucaksız düzlükler üzerine kurulmuş, tarihin her dönemine kendini kabul ettirmiş, olağanüstü eserler ortaya çıkarmış, güneşin doğduğu yer olarak bilinen Diyarbakır sadece güneşin doğduğu merkez değil, bilimin, sanatın, uygarlığın, dillerin, dinlerin de doğduğu merkez olmuştur. Mitanni, Med, Urartu, Artuklu gibi Diyarbakır'ı Diyarbakır, surları, sur yapan medeniyetler, bölgeye ve surlara bıraktıkları eserlerle bu Anadolu coğrafyasına özgünlük katmıştır. Diyarbakır'a has sert bazalt taşı üzerine işlenmiş figürleri, motifleri, sembolleri seramik gibi önemli bir sanat alanı ve seramik formlar üzerinde harmanlamak amaçlanmıştır.

Tezin temeli sayılabilecek birinci bölümde, Diyarbakır'ın tarihi, surları, Diyarbakır'a tıpkı inci bir gerdan gibi dizilmiş burçları, kalkan görevi gören kaleleri, ana çekirdeğini oluşturan Sur İçi bölgesi ve yerleşim alanları, özgünlüğünü ve karakterini aldığı tarihi yapıları yani iç kalesi, sarayları, kemerleri ve tarihi tepeleri özetle verilmeye çalışılmıştır. Tezin ana gövdesini oluşturduğu düşünülen ikinci bölümde ise, Diyarbakır surları üzerinde yer alan motifler ve semboller kategorize edilerek, insan, hayvan, bitki, geometrik, kozmolojik ve mitolojik semboller şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Tezi ayakta tutan ve omurgası olduğu düşünülen üçüncü bölümde ise, Diyarbakır Surları üzerindeki sembolik motiflerin seramikte modern uygulamaları ele alınmış, daha önce konu ile ilgili çalışmış, eserler ortaya çıkarmış, yerli ve yabancı sanatçılardan örnekler verilmiştir. Son olarak surlar üzerindeki sembolik motiflerden bir kaç seçilerek özgün tasarımlar yapılmaya gayret edilmiş, kompozisyonlar oluşturularak kişisel yorumlara yer verilmiştir.

Geçmiş geleceğe taşımanın, geleneksel figür, motif ve sembolleri çağdaş yorumlarla güncelleştirmenin önemine dikkat çekilmiş ve yapılan tüm uygulamaların sanata katkı yapması hedeflenmiştir. Dünyanın yegâne eserlerinden olan Diyarbakır Surları üzerindeki motiflerin, figürlerin, sembollerin, seramik eserlerle bütünleştirilerek ve günümüze çağdaş yorumlarla kazandırılarak bir farkındalık oluşturması da asıl amacı ortaya koymaktadır.

Mehmet Mesut BİLMEZ

1. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİYARBAKIR VE SURLARI

1. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DİYARBAKIR VE SURLARI

1.1. Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır, Anadolu'nun kalbi olmayı başarmış, on binlerce yıldan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin tüm karakteristik özelliklerini bünyesinde barındırmış, tarihi, kültürel ve sanatsal bir zenginliği avuçlarında sıkıca kavramayı da başarmıştır. Roma imparatorluğu döneminden bugüne geçirmiş olduğu onca doğal afet ve savaşlara rağmen, bugüne tahrip olmadan gelebilmiştir. Surlar üzerinde roma imparatorluğu, Bizans imparatorluğu, Mittani, Med-Pers imparatorluklarından esintiler görmek mümkündür. Bu esintiler; sanat eserleri, burçlar, kapılar, kitabeler olarak sıralanabilir.

“

“Diyarbakır ve çevresi tarih öncesi dönemlerden itibaren, her devirde önemini korumuş, Anadolu ile Mezopotamya, Avrupa ile Asya arasında doğal bir geçiş yolu, bir köprü görevi yapmış, bu nedenle de çeşitli uygarlıkların tarihi ve kültürel mirasını günümüze kadar taşımıştır.

Şekil 1- Diyarbakır Surlarından genel bir görünüm (www.malabadigazetesi.com, 2016).

Tarih boyunca, Amida, Amid, Kara-Amid, Diyar-Bekr, Diyarbekir, Diyarbakır adlarını alan kent Güneydoğu Anadolu bölgesinin orta bölümünde, Elcezire denilen, Mezopotamya'nın kuzey kısmındadır. Yontma taş ve Mezolitik devirlerde, Diyarbakır ve çevresindeki mağaralarda yaşanmış olduğu, yapılan arkeolojik araştırmalar ile anlaşılmıştır. Eğil- Silvan yakınlarındaki Hassun, Dicle Nehri ve kolları üzerinde Ergani yakınlarında Hilar mağaralarında bu çağdan kalma kalıntılar tespit edilmiştir. Anadolu'nun en eski köy yerleşmelerinden biri olan tarımcı köy topluluklarının en güzel örneğini veren Ergani yakınlarındaki Çayönü Tepesi, günümüzden 10.000 yıl önceye tarihlenmesi ile sadece bölge tarihimize değil, Dünya uygarlık tarihine de ışık tutmaktadır. M.Ö. 7.500-5.000 yılları arasında aralıksız olarak daha sonra da aralıklarla iskan edilmiş olan günümüzdeki kent uygarlığının ilk temellerinin atıldığı Çayönü, insanların göçebelikten yerleşik köy yaşantısına, avcılık ve toplayıcılıktan besin üretimine geçtikleri Neolitik Devrim olarak da bilinen teknolojik yaşam biçimi, beslenme ekonomisi ve insan doğal çevre ilişkilerinin tümü ile değiştiği kültür tarihi ile ilgili buluşlarda bir çok ilki de içeren canlı ve ilginç bir yerleşmedir. Yabani buğday, mercimekgiller gibi bitkilerin tarıma alınması, koyun ve keçinin evcilleştirilmesi ile Çayönü bilim dünyasında önem kazanmıştır. Yine Ergani yakınlarındaki Grihiaciyan Tepesi'nde M.Ö. 5.000 yılları başına tarihlenen Gelişkin Köy Evresi ya da Kalkolitik Çağ olarak adlandırılan Halaf Kültürünün sonlarına tarihlenen tek bir kültür evresi görülmüştür. Halaf Kültürü, Kuzey Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da görülen yuvarlak planlı kubbeli evleri zengin boya bezeli çanak-çömleği ile ünlüdür. Diyarbakır'ın Bismil İlçesi yakınlarındaki Üçtepe Höyük'te yapılan ve henüz bitirilmemiş olan kazı çalışmalarında ise 2. Bin, Yeni Asur, Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen önemli bir merkez ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan Lice yakınlarındaki Birkleyn mağaraları ve Eğildeki Eğil Kalesi ve kayalardaki kitabeler Asurlardan kalan önemli eserler bulunmuştur. Diyarbakır'ın kent merkezinin tarihine baktığımızda ise; M.Ö. 3. binde kente Hurri-Mitaniler'in egemen oldukları görülmektedir. M.Ö. 1260'a dek egemenliklerini sürdüren Hurri-Mitaniler'den sonra sırasıyla Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Büyük Tigran İdaresi, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Emeviler, Abbasiler, Şeyhoğulları, Hamdaniler, Mervaniler, Selçuklular, İnaloğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyübiler, Moğollar, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar Diyarbakır'a egemen olmuşlardır. Bu uygarlıklar arasında Diyarbakır'da en fazla tarihi eser yapan ve iz bırakanlar Romalılar, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular, Artuklular, Hristiyan ve Osmanlılar olmuştur. Diyarbakır sadece Roma-Bizans değil aynı zamanda Müslüman, Med- Pers, Arap ve Türk devletlerinin zengin tarihi ve kültürel değerlerini taşıyan ortak bir kültür mirası olarak günümüze kadar gelmiştir. Surlarda birçok medeniyetlerin izlerini kitabe, süsleme, figür, kapı veya görkemli burç şeklinde görebilmektedir.

“Diyarbakır hicri 639 yılında İyaz bin Ganem kumandasındaki İslam orduları tarafından fethedilmiş, bu fetih sırasında büyük sahabelerden Halid bin Velid’in oğlu Hazreti Süleyman ve beraberindeki 27 sahabe fetih kapısındaki muhasara sırasında şehit olmuşlardır. Türbeleri Diyarbakır’da müslümanların ziyaret yerleri arasında yer almaktadır. Bu fetihle beraber Diyarbakır, Anadolu’nun İslama açılan kapısı olmuş ve bunun akabinde birçok sahabe Diyarbakır ve çevresine yerleşmiştir. Diyarbakır’a vali olarak atanan Sultan Sasa. ölene kadar burada yaşamış, onun ardından İyaz bin Ganem şehrin ikinci valisi olmuştur. Sultan Sasa. hazretlerinin türbesi Diyarbakır’dadır. Zaman içerisinde değişik devletlere ev sahipliği yapan Diyarbakır Osmanlı Devletine savaşmadan ve bir baskı unsuru olmadan, kendisi bağlılığını bildirerek, Yavuz Sultan Selim Han döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Döneminde Yavuz’dan sonra Kanuni Sultan Süleyman Han dört defa Diyarbakır’ı ziyarete gelmiştir. Osmanlı Döneminde Diyarbakır’da çok büyük eserler yapılmıştır. Bunlardan birisi bizzat Mimar Sinan tarafından inşa edilen ve görülmeye değer olan Behram Paşa camisidir. Diyarbakır’ da sırasıyla Osmanlı Döneminde hanlar, hamamlar, camiler ve medreseler inşa edilmiştir. Günümüzde de bu eserlerin tarihi ve estetik yönlerini görmek mümkündür” (www.bilinmeyendiyarbakir.com, 2016).

Şekil 2- Diyarbakır surlarının güney bölümünden bir kesit (www.diyarbakirsurlarigoolegorsel, 2016).

Derin bir tarihi geçmişe sahip Diyarbakır yöresinde çıkan hammadde, taş ve diğer maddelerin de kendine has özellikleri mevcuttur. Buna en güzel örnek Diyarbakır yöresinde

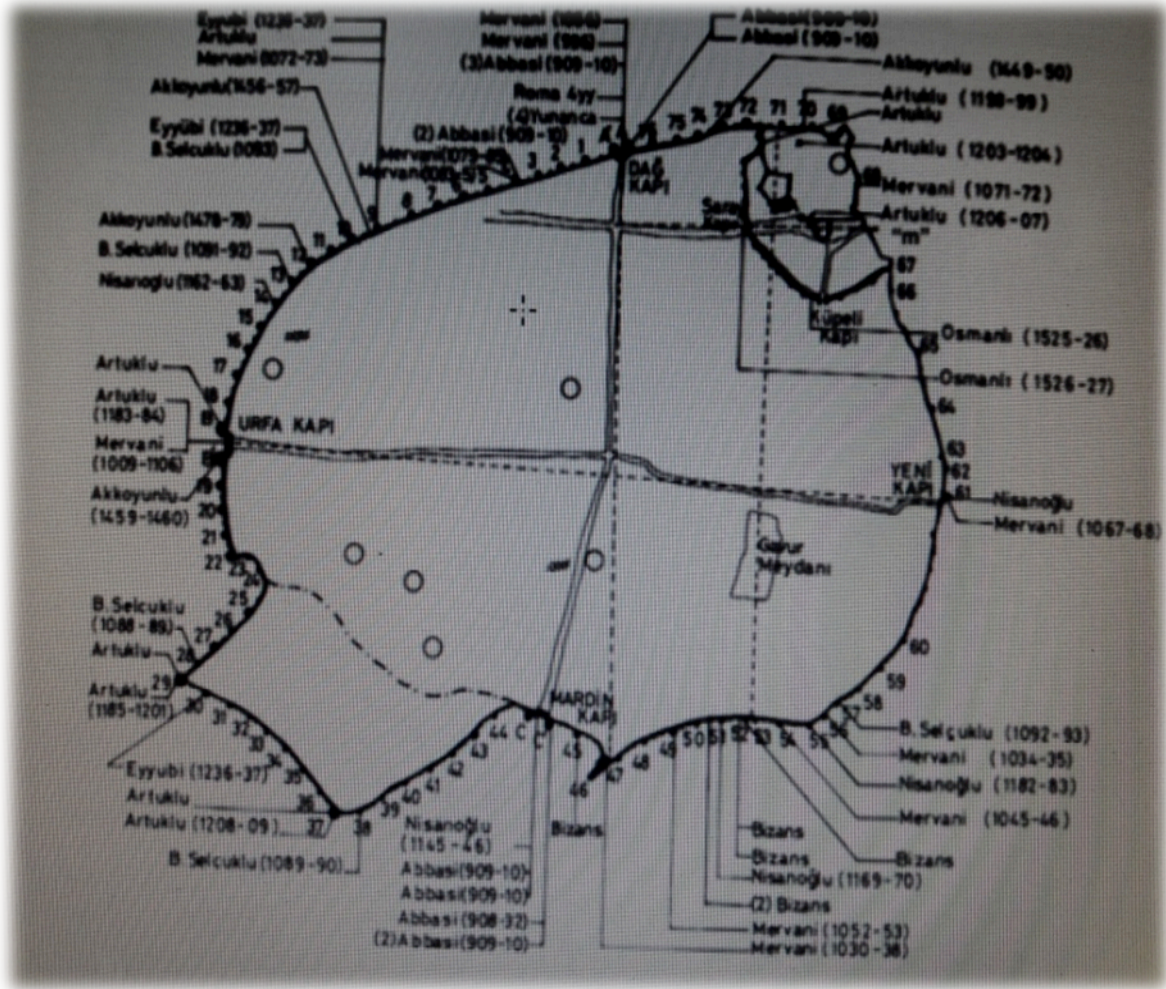
ıkan siyah bazalt tařıdır. Diyarbakır surlarının da bu siyah bazalt tařlardan yapıldığı dűřünűlmektedir. Siyah bazalt tařının yanında, bűlgede çıkan beyaz mermerin kullanımına da rastlanır. Diyarbakır'ın tarihi yapılarına dikkat edilirse, beyaz mermerlerin de gűrsel zenginliğı oluřturması bakımından, sıkça kullanıldığı gűrűlűr. Siyah bazalt tařı ve beyaz mermeri Diyarbakır'ın tarihi yapılarında sıklıkla gűrmek műmkűndűr. Sonuç olarak, yűreye has yer altı kaynaklarının, tarihi yapıların temel malzemesi olarak kullanıldığı gűrűlűr.

1.2. Diyarbakır Surları

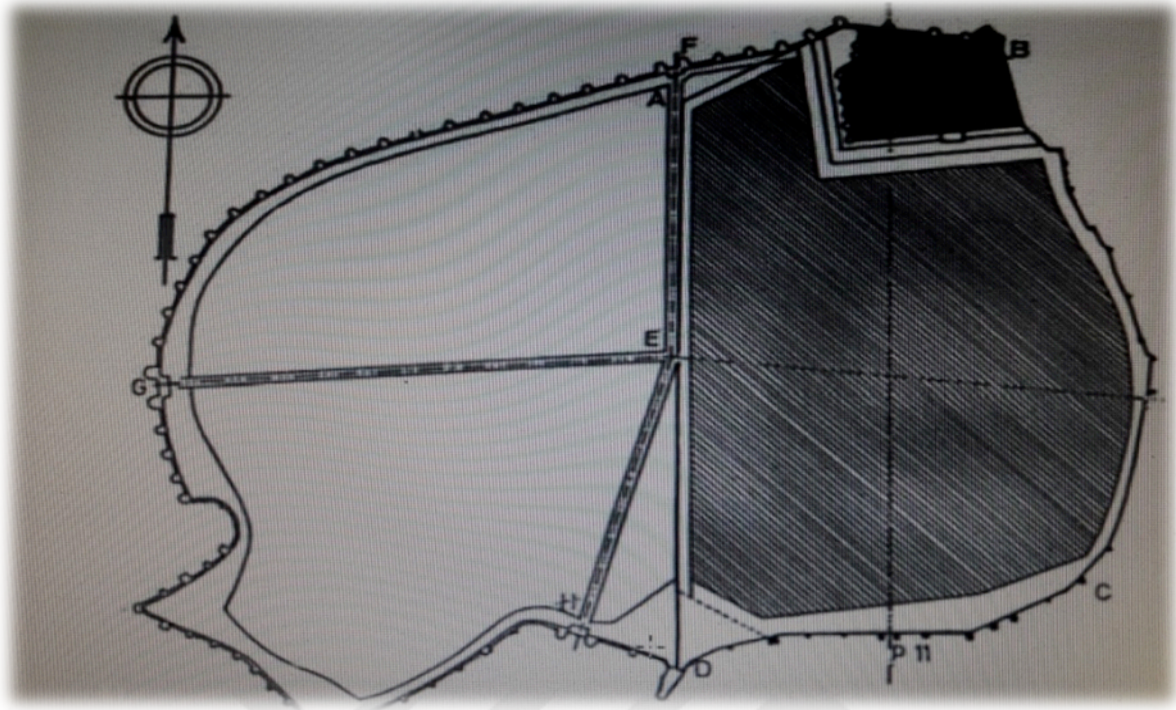
řekil 3- Diyarbakır Surlarının Dıřtan Bir Gűrűntűsű. (www.Googlepage.com, 2016).

Diyarbakır'ın tarihi surları, geçmiřten bugűne, tarihi, kűltűrel, sanatsal ve estetik, yapısını koruyarak ayakta kalabilmiřtir. Surlar, ağılar boyunca gerek doğıal nedenlerle gerekse savař ve bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuř, ancak tűm bu olumsuzluklara rağımen sanatsal ve estetik gűrűnűműnden bir řey kaybetmemiřtir. Bu sonuç, Diyarbakır'ı ‘‘Açık hava műzesi’’ haline getirmiřtir.

Şekil 4- Diyarbakır Surları ve kitabelerin kronolojik dağılımı. (Parla, 1990: 1).

Diyarbakır Kalesini ele almak gerekirse, “eski Diyarbakır şehrini kuşatan kaleye Diyarbakır Surları denilmektedir. Çin Seddi’nden sonra dünyanın en uzun, en geniş ve sağlam surlarından biri olduğu kabul edilmektedir. Kale, Karacadağ’dan Dicle’ye uzanan geniş bazalt yaylanın doğu ucuna, zeminden yüz metre yüksekliğe kurulmuştur. Surların ilk yapılışı kesin olarak bilinmemektedir. Fiskayasına kurulu İç Kalenin, milattan 2.000 yıl kadar önce Hurriler Döneminde kurulduğu sanılmaktadır. Yazılı belgelere göre milattan sonra 349 yılında Roma imparatoru ikinci Constantinus zamanında şehrin surlarla çevrildiği, kalenin onarıldığı bilinmektedir. 367 ve 365 yılları arasında şehrin batı surları yıktırılmış, Urfa Kapısı ve Mardin Kapısı’na uzanan bölüm yapılmış, altıncı yüzyılda Justinianus zamanında güçlendirilerek genel biçimini almıştır” (www.bilinmeyendiyarbakir.com, 2016).

Şekil 6- Diyarbakır Surları restitüsyon planı (Parla, 1940: 180).

“Farsça yazıtlar, Osmanlılar Dönemine aittir. 1525–1527 arası tarihlerini taşır. Dış kalenin kapıları: Kuzeyde Dağ Kapısı (Harput Kapısı), batıda Urfa Kapısı (Rum Kapısı), güneyde Mardin Kapısı (Teli Kapısı), doğuda Yeni Kapı (Su Kapısı, Dicle Kapısı)’dır. İç Kalenin kapıları: Fetih Kapısı, Oğrun Kapısı, Saray Kapısı, Küpeli Kapısı, Fetih ve Oğrun Kapıları dışarıya, Saray ve Küpeli kapıları iç tarafa şehre açılır. İç Kale, Kanunî Sultan Süleyman zamanında 1524–1526 yılları arasında ikinci bir surla çevrilerek genişletilmiştir. Dış Kale surları içinde cami, medrese, türbe, kilise, han, hamam gibi tarihî eserler yer almaktadır. İç Kale surları içinde iki kilise, Artuklu Sarayı kalıntıları, Viran Kale, sarnıç ve cami bulunmaktadır. Tarihi, estetik değerleriyle Diyarbakır Surları ve Diyarbakır Kalesi son derece muhkem bir eserdir” (www.bilinmeyendiyarbakir.com, 2016).

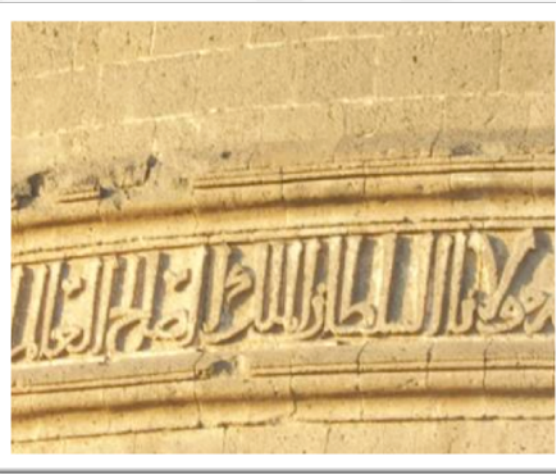

Şekil 7- Diyarbakır Surları üzerindeki işlemler ve sağ köşede yer alan boğa figürü (Bilmez, 2017).

Küfi yazılar, binlerce yıldır medeniyetlerin farklı yöntem ve teknikler kullanarak tarihi yapılara işledikleri sanatsal, dini, tarihi içerikli görsel birer zenginliktir. Bu zenginliklere Diyarbakır Surları üzerinde de rastlamak mümkündür. Çünkü surlar üzerindeki küfi yazılı bezemeler kendine has özellikler barındırmaktadır.

8-a

8-b

Şekil 8a-b Diyarbakır Surları üzerindeki Küfi örnekleri (www.googlepage.com. 2016).

Taş üzerine işleme yapmak oldukça zahmetli, bir o kadarda zordur. Kitabeler ve küfi yazılar dikkate alındığında, işin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Küfi işlemler şekil 8a-b 'de görüldüğü

gibi geçişli, bitişik, ince ve diyagonal bir şekilde işlenmiştir. Buda ustalığı gözler önüne sermektedir.

Şekil 9 - Diyarbakır, Dağ Kapı Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, bitkisel ve geometrik sembol (Bilmez, 2016).

1.2.1. Surlardaki Burçlardan Örnekler

10-a

10-b

Şekil 10a-b Ulu Beden Burcundan iki kare görüntü (www.googlepage.com, 2016).

1.2.1.1. Ulu Beden Burcu (Ben u Sen Burcu): 1208 yılında dönemin mimarlarından İbrahim tarafından yapıldığı tahmin edilir. Artuklular zamanında Melik Salih'in vermiş

olduğu talimatla yapılmıştır. Evli Beden Burcu, Diyarbakır Surları'nın en batı ucundadır. Ulu Beden burcu üzerinde bulunan sfenks figürünün genel karakteristik özellikleri değerlendirildiğinde figürün ön ayaklarından üst tarafına doğru uzanan sembolize edilmiş kanat şekli dikkat çekmektedir. Muhtemelen bu kanatlar aslan figürüne farklı bir güç katmak için yapılmıştır. Çünkü aslanın doğanın en güçlü hayvanı olduğu düşünüldüğünde uçmanın da eşsiz bir şey olduğu değerlendirildiğinde, bu iki gücün motifte birleştiği düşünülmektedir. Kuyruk kısmının da sembolize edildiği, ince başlayıp kuyruğun bitimine doğru kalınlaşması dikkat çekmektedir. Kuyruğun da ejder şeklinde sembolize edildiği tahmin edilmektedir.

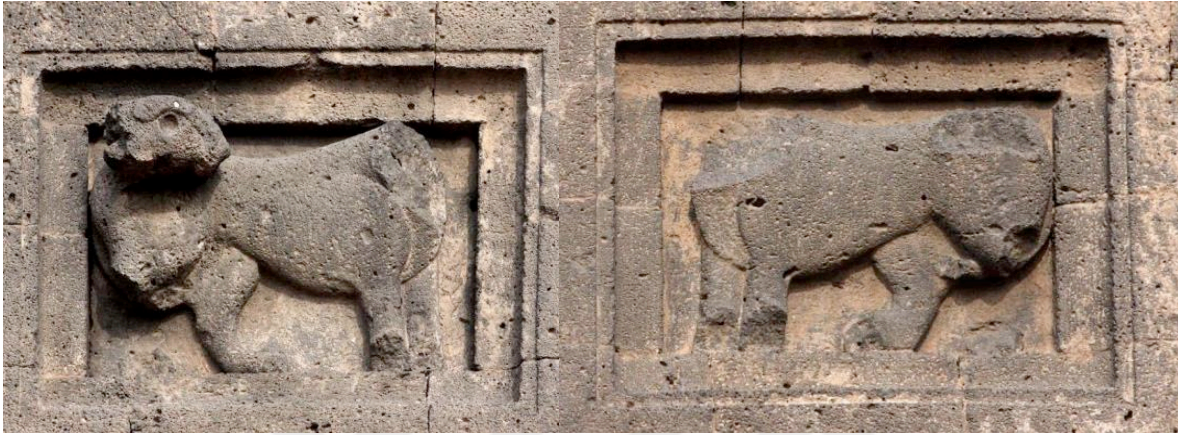
11-a

11-b

Şekil 11 a-b Diyarbakır, Ulu Beden Burcu üzerindeki sfenks figürlerinden birer görüntü (Parla, 2016: 13).

Figürün Diyarbakır'a ve yapıldığı döneme has karakteristik özelliği bulunmaktadır. Diyarbakır Kalesi üzerindeki işlemlere benzer çalışmaları, bugünkü Irak sınırları içerisinde ki Bağdat kalesi kapısı ve yine bugünkü kuzey Suriye sınırları içerisindeki, Halep kalesi kapısı üzerinde görmek mümkündür. Farklı bir şekilde tasarlanan Ejderin değişik türlerine rastlamak mümkündür. Aslan ve sfenks kuyruklarını ejder başı biçiminde tasarlandığını ve bitiş noktasının da ejder başı şeklinde olduğu görülmektedir. Yapılan bu tasarımların içeriğinin; hâkimiyet, kuvvet ve güneşi simgelediği tahmin edilir. Ardı ardına tasarlanmış hayvansal figürlerin, arkada kalan hayvanın öndekini ısırmış gibi tasarlandığı örneklerle sıkça rastlanır. Kuyruk bölümlerinin ejder şekli biçiminde tasarlanmış çalışmalarda, ejderin

figürü ısırma durumu bilindik ve geleneksel olarak kabul edilir. Buda çalışmaya ikililik özelliği katmaktadır. Gazneliler döneminde bu tür çalışmalara sıklıkla rastlanılır. Diyarbakır'ın önemli burçlarından olan Ulu Beden Burcunda, sembolik aslan figürlerinin kuyruk kısımları iki arka ayak arasından, estetik bir geçiş ile aslanın sırt bölümüne çıkmakta ve ejder başı biçiminde tasarlandığı görülmektedir(Baş, 2006, 316-317).

12-a

12-b

Şekil 12- Diyarbakır, Ulu Beden Burcu üzerindeki aslan kabartmalarından birer görüntü (Parla, 2016: 12).

1.2.1.2.Yedi Kardeş Burcu: Artuklular dönemine ait bir eserdir. Dönemin mimarlarından İbrahim oğlu Yahya tarafından yapıldığı tahmin edilir. Bu burç üzerinde çift başlı kartal, aslan rölyefi ve alt bölümünde ise yazıtlar mevcuttur. Geleneksel olarak ifade edilen “Amed” şehrinin gözde burçlarındandır.

Şekil 13- Diyarbakır, Yedi Kardeş Burcu üzerindeki Artuklu kitabesi ve hayvan figürü
(www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 13’ te yer alan kitabe de oldukça dikkat çekicidir. Muhtemelen şehri kuşatmaya çalışan birliklerin, şehri savunmaya çalışan yedi kardeşin canını bu uğurda feda etmesi münasebetiyle burca yedi kardeş adı verildiği tahmin edilir.

Şekil 14- Yedikardeş Burcu üzerindeki hayvansal figürler ve Küfi yazılar

(www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 14’te yer alan Yedi Kardeş Burcu üzerindeki hayvansal figürler ve küfi yazılar belirli bir düzen içinde verilmeye çalışılmıştır. Sol ve sağ bölümde iki aslan kabartması görülmektedir. Aslanların kuyruk kısımları sırt bölümüne estetik bir geçişle oturtulmaya çalışılmıştır. Doğada aslan Kuyrukları’nın sırtlarında görüldüğü durumlara pek rastlanmaz. Ancak nadirde olsa aslanların kendi aralarında ya da başka tür hayvanları yenmesi durumunda, bir zafer hareketi olarak kuyruklarını salladıkları ve sırt bölümlerine doğru hareket ettirdiklerini görmek mümkündür. Bu aslanlarında bir zafer göstergesi olarak işlendikleri tahmin edilir. Figürler, küfi yazıların hemen üst bölümlerindeki düz şeritler üzerine oturturulmuştur. Küfi yazıların büyük bir ustalıkla işlendikleri görülür. İki aslan

figürü ve küfi yazıların tam orta bölümü seçilerek, çift başlı kartal kabartması yapılmıştır. Çift başlı kartalın üst tarafında ise geometrik bir bezeme yapılmış ve kompozisyon bitirilmiştir.

15-a

15-b

Şekil 15 a-b Diyarbakır, Yedi Kardeş Burcu üzerindeki ‘Çift Başlı Kartal’ örnekleri (Parla, 2016: 15).

Yedi Kardeş Burcu üzerinde çift başlı kartal kabartmaları yer almaktadır. Bu kabartmalardaki kartalların gövde kısımları önden, başları ve pençeleri yan taraftan verilmiştir. Kabartmaların hepsi çerçeve ya da daire içine alınmış, Ulu Beden Burcu üzerinde bulunan çift başlı kartal kabartması da, yukarıda baklava deseni misali, yalın ve sade kademeli silmelerden oluşmuş bir çerçeve içinde görülmektedir. Üst bölümde yer alan kemerde bir hat şeklinde uzanan kemer; İslam mimari sanatında sıkça karşılaşılan geometrik bir tür olarak bilinen, mukarnaslı bir konsol bulunmaktadır. Yedi Kardeş Burcu üzerinde yer alan, çift başlı kartal kabartmaları ise, burç üzerinde yer alan aslan kabartmaları şeklinde, çerçevesizdir. Ulu Beden Burcu üzerinde çift başlı kartalın kafa kısımları ve çerçevelerinin parçalı geçişleri arasında boylu boyunca yer alan küçük ve dar bir pencere bulunmaktadır. Değişik olarak Yedi Kardeş Burcu üzerinde yer alan çift başlı kartal kabartmasının gövde kısmında da mağara içini andıran, iki yanında girinti ve çıkıntıların bulunduğu uzun, ince bir mazgal pencere yer almaktadır. Ulu Beden Burcu üzerinde bulunan çift başlı kartal kabartmasının kanat kısımları kıvrımlı bir geçişle, yukarıda yer alanın bölümü dar tutulmuş ve iki bölüme ayrılmıştır. Üstte bulunan dar kısma çok az iç bükey yüzeyli, bir bükümlü yaprak biçimi verilmeye gayret

edildiği görülmektedir. Yedi Kardeş Burcu üzerindeki kanatlar ise yatay ve kalın bir hat ile bunlara benzer şekilde üstte yer alanlarda dar, alt bölümde kalanların ise, geniş bir yapıya sahip iki kısma ayrıldığı görülmüş, üstte yer alan kısım çift yapraklı bir Rumi şeklinde işlenmiştir. Kanatların alt bölümleri uzun tutulmuş iki örnekte de, paralel ve yukarıya doğru uzanan dik oymalarla vurgulanmış iri tüy parçalarıyla bölümlendirilmiştir. Kartal kafaları mümkün olduğunca anlaşılır bunun yanında keskin kulakları ise dairesel çukurlar içinde yapılmış gözler şeklindedir. Boyun ve kuyruk bölümündeki tüylerin büyük, yani gövdeye birleşmiş büyük, iri tüylerin olduğu kısım, silmelerle belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan değişik olarak Ulu Beden Burcu üzerinde çift başlı kartal üzerindeki büyük, iri kanatların altında kalan bölüm hafifçe dışa doğru kıvrımlı şekil almışken, Yedi Kardeş Burcu üzerinde yer alan çalışmanın ise içe doğru kıvrılmış olduğu ve sivri şekilli uç bölümleriyle sonlandırıldığı görülmektedir. Ulu Beden Burcu üzerindeki çift başlı kartal kabartmasına dikkat edilecek olursa, kuzey yönüne dönmüş gagasının tahrip olduğu görülür. Burçlar üzerinde yer alan çift başlı kartalların da kuyruk kısmında yer alan iri tüylerin uç kısımları hoş ve estetik bir kavis ile yukarıya doğru şekillendirilmiştir. Çalışmanın kavisli bölümlerindeki estetik geçişler oldukça etkileyicidir. Bu kavisli bölümler zemin olarak kullanılmış ve kartallar bu kısım üzerine oturtulmuştur (Parla, 2016, 15).

16-a

16-b

Şekil 16 a-b Diyarbakır Yedi Kardeş burcu üzerindeki ‘Gülen Aslan’ örnekleri (Bilmez, 2016).

“Ulu Beden Burcu’ndan farklı olarak Yedi Kardeş Burcu’nda sadece iki figürün kullanıldığı üç kabartmadan oluşan çok sade bir bezeme kompozisyonu bulunmaktadır. Yedi Kardeş Burcu’nun kitabesinin orta bölümünün üst köşelerinde bulunan iri aslan kabartmaları ise gövdeleri yandan, başları dörtte üç

cepheden verilerek gösterilmektedir. Kuyrukları sırtlarının üstüne uzanmakta, başlarında çok alçak bir başlık bulunmaktadır. Yüzleri birbirlerine dönüktür. Yassı burunlu ve sarkık yanaklı olan kanatlı aslan kabartmalarının, Ulu Beden Burcu'nda olduğu gibi, burç üzerine hükümdar ve hükümdarlıkla ilgili güçlü koruyucu varlıklar olarak kabartıldıkları açıktır. Her iki burcun da figürlü kabartmalardan oluşan bezeme kompozisyonlarını taçlandıran, kitabelerinin kalınlaştırılmış orta bölümlerinin daha üstünde, onur mevkiinde yer alan kare biçimli taşlara işlenmiş çift başlı kartal kabartmalarının kanatları açıktır “(Parla, 2016, 15).

1.2.1.3. Nur Burcu: “Selçuklu eseridir. Küfi yazı ile yazılmış kitabesi ve çeşitli hayvan figürleriyle en zengin burçtur. Kitabede çift at kabartması, kitabe sol köşesinde gülün aslan kabartması mevcuttur. Nur Burcu'nun sol ve sağ yüzünde yırtıcı kuş ve avı kabartması vardır. Burçta, kitabede iki keçi kabartması yapılmıştır. Kitabe, sol köşesinde gülün aslan kabartması ve burcun kuzey cephesinde kitabe ve niş bulunur.” (Savaş, 2000, 30).

Şekil 17- Diyarbakır, Nur Burcu üzerindeki Koşan Atlar ve ortalarında Kartal figürü (Bilmez, 2016).

“Burçlarda Abbasilere ait büyükbaş ve yırtıcı hayvan kabartmalarına rastlamak mümkündür. İç Kale'nin dış surunda kitabe ve küçük kuşu boğan yırtıcı kuş kabartması, Urfa Kapı güneyinde kırk telli güvercin kabartması, Tek Kapı yakınında insan ve akrep kabartmasına rastlanır. Aslan, güç ve kudreti sembolize etmektedir. Surun dışında yapılması, düşmana gözdağı verilmesidir” (Savaş, 2000, 30).

1.2.1.4. Keçi Burcu: Mardin Kapı doğusundadır. Surların en yaşlı ve en olgun burcudur. Tarihi açıdan oldukça önemlidir. Üzerindeki işlemlerin sanatsal değer taşıması ne kadar zengin bir donanıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Burçta beli saran bir kemer misali çiçek bezemeli işlemler dikkat çekmektedir. Kanatlı aslan figürü ve Anadolu da sıklıkla karşılaştığımız, çift başlı kartal rölyeflerinin süsleme olarak kullanıldığı görülmektedir.

1.2.1.5. Dağ Kapı Burcu: Bu burçta kitabelere sıklıkla rastlanmaktadır. Kitabeler çoğunlukla Latince ve Arapça olarak işlenmiştir. Dönemin dini inançlarını temsilen, gamalı haçlar ve yan yana yapılmış altı köşeli yıldız sembollerine rastlamak mümkündür.

Şekil 18- Diyarbakır, Devlet Güzel Sanatlar Eski Galerisi, kuzey kapısı girişi, geometrik ve bitkisel kompozisyonlu motif (Bilmez, 2016) .

Şekil 19- Diyarbakır, Devlet Güzel Sanatlar Eski Galerisi, kuzey kapısı girişi, solunda bulunan bitkisel ve geometrik motif örnekleri (Bilmez, 2016) .

Dağ Kapı burcu üzerinde yer alan bitkisel, geometrik, hayvansal semboller yanında özellikle kitabelere sıkça rastlanmaktadır. Şekil 18’de yer alan işlemeye dikkat edilirse, altı yoncalı yaprak, işlemenin orta bölümünde hareketlendirilmiş sembol, sağ alt ve sol üst köşede de halkalar görmek mümkündür. Tüm bu semboller iç içe geçmiş geometrik bezemeler ile desteklenerek tasarım oluşturulmaya çalışılmıştır. Şekil 19’ da ki işlemler göz önüne alındığında, sistematik bir düzen yakalanmaya gayret edilmiştir. Usta bir taş işçiliği görmek mümkündür. Dönemin imkanları değerlendirildiğinde, yani içinde bulunduğu teknolojik olanaklar ve ilkel aletlerle şekillendirme yapıldığı düşünülürse, ustalığın ne denli kuvvetli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 20- Diyarbakır Eski Devlet Güzel Sanatlar Galerisi kuzey kapısı girişi sembolleri, ‘Hayat Ağacı’ kompozisyonu (Bilmez, 2016).

Şekil 20’de yer alan hayvansal ve bitkisel sembolü motifler değerlendirildiğinde, ilkel bir yöntem seçilerek yapıldığı tahmin edilmektedir. Sol üst bölümde yer alan tek ve kesme taş üzerine kuş figürü işlendiği görülür. Kuşun kanat kısımları gövdeden yukarıya doğru 90°’lik bir açı ile yukarıya doğru bakmaktadır. Figürün üstünde tüyleri vermek amacıyla yapılmış, belli belirsiz çizikler görülmektedir. Sağ üst kısımda yer alan taş üzerinde hayat ağacı ve

ağacın üzerinden bir şeyler yemeye çalışan kuş motifi görülmektedir. Bu kuşunda desenlerinin, sol üst köşede işlenen kuş ile benzerlikler gösterdiği gözlerden kaçmamaktadır. Ayaklarının iki sütun gibi aşağıya doğru dik bir şekilde uzandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Sol alt köşedeki kesme taş üzerinde ise, birbirine doğru hareket ettikleri görülen, kedi görünümlü muhtemel aslan figürleri yer almaktadır. Diyarbakır Surları üzerinde bu tür kedi görünümlü ya da kişileştirilmiş yani insanda bulunan özelliklerin hayvana verildiği bazı ifadelerle sıkça rastlamak mümkündür. Birbirine doğru hareket eden figürlerin birbirine değil, başlarının cepheden karşıya doğru bakmaları dikkat çekicidir. Yüzlerindeki ifadeye dikkat edilecek olursa; hayvanlarda bulunmayan gülme gibi bazı jest ve mimik özelliklerin bu figürlere işlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunun neden ve ne amaçla yapıldığı tartışma konusudur. Yapıldığı dönemin şartları değerlendirilerek, daha detaylı ikonografik bir çözümleme yapılabilir.

Şekil 21- Diyarbakır, Devlet Güzel Sanatlar Eski Galerisi'nin kuzey kapısı girişinde, niş içerisine işlenmiş aslan, boğa, güvercin figürleri (Parla, 2015:1-18).

1.2.1.6. Lelebikıran Burcu: “Mardin Kapısı ile Yeni Kapı arasında yer almaktadır. Mervaniler Dönemine ait olan burç 1034 yılında Mervanoğlu Ahmet tarafından yaptırılmıştır. Kare planlıdır. İsminin kaynağı hakkında kesin bilgilere ulaşılmamaktadır. Burçta kitabe yer almakta, fakat iç yüzün yarısından çoğu yıkık durumda bulunmaktadır” (www.diyarbakirkulturturizm.org. 2016).

Şekil 22- Diyarbakır, Lelebikıran Burcu’nun genel bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org. 2016).

1.2.1.7. Fındık Burcu: “Mardin kapı ile Yeni kapı arasında yer alan Fındık burcu Lelebikıran Burcu’nun hemen yanında yer almaktadır. Selçuklu hükümdarı Alpaslan oğlu Ebu’l Feth Melikşah’ın buyruğuyla Mimar Selame oğlu Muhammed tarafından yapıldığı kitabesinde yazılıdır. Adını az yer kaplayan yuvarlak formundan dolayı aldığı söylenilmektedir. Burcun üzerinde bir kitabe bulunmaktadır” (www.diyarbakirkulturturizm.org. 2016).

Şekil 23- Diyarbakır, Fındık Burcu'nun genel bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 24- Diyarbakır, Fındık Burcu'nun yakından bir görüntüsü (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

1.2.1.8. Akrep Burcu: “Akrep Burcu üzerindeki kitabesinden anlaşıldığına göre Eyyübi Döneminde 1236- 1237 tarihinde inşa edildiği bilinmektedir. Burç bu ismi ön yüzündeki kabartmadan dolayı almıştır. Burcun üzerinde bağdaş kurarak oturmuş bir insan figürü yerleştirilmiştir. Sağ elinde ise bir akrep tutmaktadır. Kuyruğundan tutarak aşağı doğru sarkıttığı akrep, ayrıntılı şekilde işlenmiştir” (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

1.2.1.9. Selçuklu Burcu: “Selçuklu Burcu, Ulu Beden Burcu’nun kuzeyinde yer alan ilk burçtur. Burcun üzerinde yer alan kitabesine göre Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah döneminde Şemseddin Ebu Ali el Hasan yönetiminde Abdülvahid Ebu Nasır Muhammed ve Urfalı Usta Muhammed tarafından 1088-1089 tarihinde inşa edilmiştir. Üst kısımları yıkık olan burç, plan itibarıyla dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Ön yüzünde yer alan süsleme programı, aynı dönemden kalan Nur Burcu ile paralellikler gösterir. Burcun ön yüzüne üç satırlık çiçekli kûfî yazılı kitabe yerleştirilmiştir. Üç satırlık kûfî kitabede harfler Rumi motifleriyle sonlanmaktadır. Burçtaki bütün süslemeler kitabenin çevresinde ve aralarında kullanılmıştır. Üstte kemerin kilit noktasına küçük bir boğa başı yerleştirilmiştir. Boğanın boynuzlarının üstünde bir kartal kabartması bulunmaktadır. Ayakları ile boynuzlara basar şekilde tasvir edilmiştir. Olağanüstü kuvveti sembolize eden aslan, antilop, keçi, kuş ve saldırıya hazırlanır konumdaki boğa figürleri burca büyük oranda hareketlilik katmıştır” (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 25- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerinde ‘Gülen Aslan’ figürü (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 26- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki boğa figürleri (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Elde edilen veriler ışığında, sembolik anlatımlı motiflerin, dönemin dini, kültürel, yaşamsal değerlerini yansıttığını söylemek mümkündür. Genelleme yapılacak olursa; Bahsedilen ve ele alınan tüm sembolik motiflerin figürlerin, neredeyse çoğunun Selçuklular ve Artuklular dönemlerinde yapıldıkları düşünülmektedir. Ayrıca; Anadolu'nun yerli halkları başta olmak üzere, sonradan göçmüş kavimlerin de İslamiyet ile tanıştıktan sonra Selçuklu burcu üzerinde eserler bıraktıkları görülmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında Diyarbakır Surları üzerinde görülen sembolik figürlerin, Mezopotamya başta olmak üzere, Avrasya da kullanılan figürler ile İslam ikonografisinin karışımı olduğu yorumu yapılabilir.

Şekil 27 -Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki hayvansal semboller (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 27 görülen, Diyarbakır Selçuklu burcu üzerindeki hayvansal semboller dikkate alındığında, oldukça hesaplı bir işlemenin yapıldığı gözlerden kaçmamaktadır. Sembollerin keçi olduğu tahmin edilir. Boynuzlarının uzun olması ve yüz kısımlarının bir birine bakacak şekilde tasarlandığı görülmektedir. Bir koklaşma sahnesinin tasvir edildiği düşünülmektedir. Tek parça taş üzerine işlenmiş, ustalıkla oran ve orantı verildiği de gözlerden kaçmamaktadır.

Şekil 28- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki kuş figürü (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

Şekil 29- Diyarbakır, Selçuklu Burcu üzerindeki hayvansal figür (www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016).

1.2.1.10. Diyarbakır Kalesi

Diyarbakır Kalesi, geçmişi ve bugünkü konumu göz önüne alındığında oldukça önemlidir. Tarihi açıdan değerlendirildiğinde, hemen her savaşta şehre bir kalkan görevi gördüğü düşünülmektedir. Genel olarak kale kelimesinin görevi ve yapılış amacı da budur. Tarihi savaflara tanık olmuş Diyarbakır kalesi yaşanmış birçok felaketlere rağmen ayakları üzerinde dik ve güçlü kalmayı başarmıştır. Üzerindeki sembolik motifler, geçmişi anlamlandırmamızda rehber görevi görmektedir. Hangi dönemde hangi medeniyetlerin egemen olduğunu, değerlerini, kültürel yaşamlarını, bilimsel gelişmelerini ve sanatsal aktivitelerini surlar ve kaleler üzerine işledikleri bezemelerden anlamak mümkündür.

Şekil 30- Mardin Kapısı (Bab el Tel –Tepe Kapısı) hayvansal figürler (www.googlepage.com, 2016).

1.3.Tarihi Sur İçi Bölgesi

Diyarbakır geçmişte birçok uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Ancak kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. İç kalede bir höyük yer almaktadır. Bu höyüğün çevresinin ilk konaklama ve yaşam alanı olduğu tahmin edilir. Geçmişi çok eskiye dayanan Diyarbakır, farklı etnik yapılara ve kültürlerle ev sahipliği yapmış aynı zamanda merkezi bir yer olmayı başarmıştır.

Şekil 31- Diyarbakır Ulu Camiinin üstünde yer alan, Aslan- Boğa avlanma figürü (www.googlepage.com, 2016).

.1.3.1. Sur İçi Yerleşim

Şekil 32 Diyarbakır İç Kale'nin dış surunda yer alan, kitabeden bir kesit ve yırtıcı kuşun avlanma sahnesi
(Değertekin, 2003, 18)

Burçları, dev kapıları ve iç kaleleriyle Diyarbakır Surları kendi karakterini ve kişiliğini ortaya koymaktadır. Bu özellikler Diyarbakır Surları'nın, özgün bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamıştır.

Diyarbakır Surları, farklı dönemlerde restore edilmiş ve bazı burçlar ilave edilerek yeni halini almıştır. Yapılan restorasyonlar esnasında bazı yerlerde dış sura ait taşlar

kullanılmış, öyle ki bazı yerlerde rölyef, süsleme ve figürler ile çok benzer taşlar örgü içine oturtulmuştur.

1.4. Diyarbakır'ın Tarihi Yapıları

1.4.1. Diyarbakır İç Kalesi

“İç Kale'nin bulunduğu Viran Tepe Diyarbakır'ın ilk yerleşim yeri olup, tarihi neolitik döneme kadar uzamaktadır. İç Kale 367 – 375 tarihleri arasında Romalılar Döneminde inşa edilmiştir. Diyarbakır'a egemen olan tüm devletlerin yönetim merkezi olmuştur. Diyarbakır İç Kalesi, surlarla çevrili alanın kuzeydoğu köşesine inşa edilmiştir. Burada yapay bir yığma tepe (Viran Tepe veya Top Tepe) oluşturulup, tepenin çevresi ise sur duvarları ve burçlar ile güçlendirilmiştir. İç Kale, Dicle Vadisi'nin bilinçli olarak en sarp yerinde kurulmuştur. Fiskaya ve yakınları, topoğrafik açıdan savunmanın en kolay yeridir. Karacadağ'dan püsküren bazalt taşları burada son bulurken, derin bir uçurum oluşturmuştur”

(www.tekyeli.googlepages.com,2016).

“Bu özelliklerin yanında surlar ile ilgili verilmiş tarihi emirler dikkat çekmektedir. Buna en güzel örnek ise; Kanuni Sultan Süleyman'ın, dönemin valisine vermiş olduğu, iç kaleyi genişletin emri olmuştur. Saray kapısının kitabesinde; "Al-i Osman'dan, faziletleri besleyen cihanın efendisi, İskender rütbeli Süleyman Han zamanında bu kale bina edildi (1526 – 1527) " Aynı tarihte Diyarbakır valisi Hüsrev Paşa tarafından, Arbedaş Suyu'nun kaynağı onartılmıştır. Arbedaş Suyu'nun kitabesinde " Ey Hüsrev, senin eser-i devletin olarak bulunmaz bir şekilde bu hayat suyu çeşmesi zahir oldu. Güzellikte suyun tadı şeker gibi tatlı olduğu için tarihi de tatlı çeşme suyu oldu." (1526). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde " Bu su gayet soğuk olup, soğukluğunun şiddetinden hiç kimse taşlara dokunamaz ve taşları birbirinden ayıramaz” (www.tekyeli.googlepages.com,2016).

1.4.2. Artuklu Sarayı

Diyarbakır'da İç Kale'de Viran Tepe ya da Top Tepe denilen tepe üzerinde 1957'de yapılan bir inşaatın temel kazısı esnasında saray kalıntılarının çıkması üzerine 1961-1962 yıllarında Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından yapılan kazılar sonucunda, surlarla çevrili olduğu anlaşılan saray, İç Kale'nin içinde ikinci bir sur olarak karşımıza çıkmıştır. Yapılan kazılar sonucunda İç Kale'de, tepenin batı kısmında, ortada süslü bir havuzu bulunan ve dört yöne evyanlarla açıldığı anlaşılan sarayın en zengin bezemeli kısmı ortaya çıkmış, ayrıca havuza suların dökülerek geldiği bir sebilin varlığı görülmüştür. Havuzun zeminindeki cam mozaik süslemenin örneğine, Türk sanatlarında rastlanmamıştır. Havuzun çevresindeki çini, mermer ve mozaik süslemeler zeminin süslemesini tamamlamaktadır. Burada kullanılan figürler daha çok suda yaşamını sürdüren hayvansal figürlerdir. Geriye kalan işlemlerde bir bütünlük oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.

33-a

33-b

Şekil 33- Solda: Sikke, sağda: Artuklu Sarayı'ndan Çinili Pano (Parla, 2016: 17).

1.4.3. Viran Tepe

İç Kale'de yığma tepe olarak adlandırılan bir höyük olan, Viran Tepe, Diyarbakır'ın çekirdek yapısını oluşturması bakımından dikkat çekmektedir. Höyüğün kent tarihi hakkında

birçok belge ve bilgiyi barındırdığı düşünülmektedir. Bu tarz örnekler Diyarbakır’da rastlamak olağan bir durumdur. Çünkü tarihi geçmişimiz bizlere referans niteliğindedir.

1.4.4. Artuklu Kemer

Artuklu kemer, Diyarbakır’ın doğu yamacında, Hz. Süleyman camii yakınlarında ve eski cezaevi bugünkü Diyarbakır müzesinin bulunduğu kısma denk düşmektedir. Diyarbakır müzesinin giriş bölümü görevini de yapmaktadır. Artuklular dönemine ait bu eser, mimari yapıların tüm özelliklerini barındırması bakımından önemlidir. Diyarbakır’a özgü siyah bazalt taş ve kireç taşı kullanılarak yapılmıştır. Üzerindeki bezemeler sanatın tüm özellikleri kullanılarak yapılmış, günümüz insanını da etkilemeyi başarmıştır. Günümüzde bölgede yaşayan halk, bu eserleri tarihlerinin zenginliği olarak görmekte, sahiplenmektedir.

Şekil 34- Diyarbakır Artuklu Kemer (Parla, 2016:18).

Diyarbakır Ulu Camii üzerinde de ‘aslan-boğa’ avlanması sahnesi’ bulunmaktadır. Bu durum, Artuklu Kemerinin, Ulu Cami’nin doğu girişinin bir tekrarı olduğu kanaatini ortaya çıkarır. Kemer, yaklaşık 10 m genişliğindedir. Ancak üzerine işlenen ‘aslan-boğa’ sembolleri burada kireç taşına işlenmiştir. Ulu camii üzerindeki sembollerden farkı budur. Kireç taşının doğal şartlara bazalt taşlar kadar dayanmadığı düşünülürse, bozulmalarında olması gayet doğal kabul edilir.

Şekil 35 -a

Şekil 35-b

Şekil 35 a-b Diyarbakır Artuklu Kemerî'nin girişinin solunda ve sağında bulunan beyaz kireç taşı üzerine işlenmiş aslan-boğa avlanma sahnesi (Bilmez, 2016).

“Aslan-boğa” avlanma sahnesinin MÖ 4000’li yıllardan başlayarak sıklıkla kullanıldığı düşünülür. 10 Şubat ile 21 Mart ayları arasındaki zaman aralığında, Mezopotamya’da görülen kozmolojik, astrolojik kavramsal çerçevede değerlendirilen aslan ve boğa takım Yıldızları esas alınarak Mezopotamya’da tarım mevsiminin başlama zamanı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca astrolojik içeriği olan bu takvimsel olay, ilk defa Sümerler dönemine ait bir vazo üzerine, MÖ 8. Yüzyıla tarihlenen Asurlulara ait bir bronz disk üstünde, MÖ 6. yüzyılda Ahamenid duvar rölyefleri üzerinde gözlemlenmiş ve tespit edilmiştir (Parla, 2016, 5).

Şekil 36- Diyarbakır, Artuklu Kemerî'nin batı köşeliğinde yer alan kabartmalar (Bilmez, 2016).

Kemer hattının yay şeklinde uzanan batı kısmında bulunan duvar üstünde, Diyarbakır’a has siyah bazalt taşlar üzerine işlenmiş, bir kaç harf bulunur. Dört adet basamağı bulunan, taşınabilecek şekilde tasarlanmış merdiven ve merdivenin üst kısmında yer alan iki basamak arasından geçen betimleme yer alır. Batı yönüne doğru çaprazlama şeklinde uzanan,

üst kısımdaki ucu dairesel şekil ile sonlandırılan, altta kalan kısmın ucundan ince zarif bir kese, bir çorba kaşığı şeklini andıran bir nesnenin sarktığı çubuğa benzer bir tasvir yer almaktadır. Aslan-Boğa avlanma sahneleri, kemer hattına simetrik olarak ve yüzleri bir birini görececek şekilde işlenmiştir. Ne yazık ki sembolik figürlerin tamamını seçmek ve anlamlandırmak zordur. Tahrip olması münasebetiyle ayrıntıları görmek neredeyse imkânsızdır (Parla, 2016, 5).

2. BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ MOTİFLER, SEMBOLLER VE KİTABELER

2. BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ MOTİFLER, SEMBOLLER VE KİTABELER

2.1. Diyarbakır Surları Üzerindeki Motifler, Semboller

“Motifler süslemenin ana unsurudur. Bu bakımdan önemlidir. ‘Motifler oluşturdukları biçime göre çeşitli sınıflandırmalar altında incelenmektedirler. Örneğin aslan motifi, hayvansal motifler içerisinde, nar motifi bitkisel motifler içerisinde incelenirler. Bununla beraber bitkisel, hayvansal, geometrik gibi sınıflandırılan motifler bir arada sembolik motifler adı altında incelenebilmektedir. Diğer sınıflandırmalar biçime göre yapılırken sembolik motiflerin sınıflandırılmasında motifin içeriği önem kazanmaktadır”(Daşdağ, 2011, 171).

Yukarıdaki sıralama ve sınıflandırma yöntemleri esas alındığında, Surlarda görülen semboller de şöyle sıralamak mümkündür: İnsan figürü semboller: Bağdaş kurmuş insan figürleri, hayvan figürü semboller: at, aslan, kuş, keçi, tavşan, boğa, kartal, gergadan, üsluplanmış (fantastik) hayvan figürleri semboller: çift başlı kartal, ejderha, akrep başlı insan vucutlu figür, bitkisel semboller: hayat ağacı; geometrik semboller: meander motifi, iç içe daire motifi, yıldız, gamalı haç; astrolojik semboller: aslan sembolü (Daşdağ, 2012, 173).

2.1.1. İnsan Figürlü Semboller

Oturan insan figürü, Diyarbakır Surları’nın akrep burcu üzerinde yer almaktadır. Bağdaş kurmak, soylu olmak anlamı taşıdığından figürün de, soylu bir kişinin tasviri olduğu tahmin edilmektedir. Figürden anlaşıldığı üzere sağ elinde bir akrep vardır. Akrebi kuyruğundan baş aşağı tuttuğu görülür. Sol elinde de muhtemel av aleti olduğu düşünülebilir. Figürün dairesel bir halka içerisinde işlendiği görülmektedir. Bu da figürdeki insanın yetkin bir şahsiyete sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bağdaş kurulan bölgeye dikkat edilirse dönemin kıyafet kültürünü de anlamak mümkündür. Kıyafetin geniş kumaştan alt kısmı günümüz Diyarbakır yöresinin şalvarı ile bir benzerlik göstermektedir.

Şekil 37- Diyarbakır, Akrep Burcu üzerindeki, ‘Oturan Adam’ figürü (Bilmez. 2016).

2.1.2. Hayvansal Semboller

Hayvan figürlerine tarihin her döneminde rastlamak mümkündür. Hayvanların etinden, sütünden, güçlerinden istifade ettikleri düşünülürse, insanların da işlemleri bu temalarla yapmaları doğal ve yerindedir. Diyarbakır Surlarına da belirli dönemlerde egemen olmuş, hüküm sürmüş uygarlıklar, kendine özgü figürler belirleyip işlemişlerdir. Hayvan figürlerine sıkça rastladığımız Diyarbakır Surları’nın üzerindeki eserler, kendine özgü değerler taşımaktadır. Genelde aslan boğa avlanma sahnesi dikkat çekmektedir. Ancak iki hayvan arasında güneş sembolünü de görmek mümkündür. Bu kompozisyonlara doğal çark adı verilebilir. Çünkü bir tarafta av (muhtemelen geyik boynuzları mevcut) diğer tarafta ise avcı (muhtemelen kurt) figürleri bir güneş sembolüyle ayrılmıştır. Tarihte bu tarz doğal çarklara sıkça rastlanır.

Şekil 38- Diyarbakır, Dağ Kapı burcu üzerindeki ‘Koşan At ‘figürü (Bilmez, 2016).

Şekil 39- Diyarbakır, Dağ Kapı üzerindeki aslan ve boğa tasviri (Bilmez, 2016).

2.1.3. Bitkisel Semboller

Bitkisel motifler "Taş Süsleme Sanatlarında" oldukça önemlidir. Diyarbakır Surlarının duvarlarında bu önemli motifleri görmek mümkündür. Kendi devirlerini olduğu kadar kendinden sonraki devirleri ve estetik değerlere yön veren Diyarbakır Surları üzerindeki bitkisel motifli taş süslemeleri, görsel açıdan zengin ve bir o kadar da kendine has özelliklere sahiptir. Mazinin derinliklerinden gelen sır dolu esintilerin günümüze kadar ulaşması geleceği de anlamlandırmamızda fayda sağlamaktadır. Hayvan figürlü kompozisyonları, bitkisel motifli Küfî kitabeler ile yan yana görmek mümkündür. Şekil 40'ta da görüldüğü gibi taşa işlenmiş altı yapraklı bitkisel motifin ustalıkla işlendiği görülmektedir.

Şekil 40- Diyarbakır Surları üzerindeki altı yapraklı bitkisel motif (Bilmez, 2016).

Tarih boyunca insanlar bitkileri kimi zaman yiyecek ihtiyacı için kullanmış, kimi zamanda sembolik değerler yükleyerek motif olarak kullanmışlardır. Tüm bitkilerin kendilerine has özellikleri olduğu düşünüldüğünde, surlara egemen olmuş uygarlıklar da bitkilere sembolik anlamlar yüklemiş, kendileri için de araç olarak kullanmışlardır. Görsel ve

etkileyici özellikleri olan bitkisel motifler sıklıkla kullanılmıştır. Estetik bir görüntüye sahip olmaları da kullanılmalarında etkilidir.

Şekil 41- Diyarbakır, Dağ Kapı Burcu üzerindeki hurma -hayat ağacından bir kesit (Bilmez, 2016).

2.1.4. Geometrik Semboller

Doğanın temel yapı birimini oluşturan geometrik şekillerdir. Kübizme yakın bir dönemdeki İlk sanat anlayışının da geometrik şekillerin kompozisyonundan oluştuğu, görülmektedir. Bu şekiller bazı sanat akımlarının da kaynağını oluşturmuştur. Örneğin;

kübizmin ortaya çıkışı, geometrik şekillerin farkına varılması sayesinde yaygınlaşmıştır. Kübizmin öncüsü Pablo Picasso'nun yaptıkları buna iyi bir örnektir. Tarihin her evresinde, bazı sanatçıların geometrik şekillere anlamlar yüklediği ve işlemelerini yaptıkları görülmektedir. Diyarbakır Surları'nın geçirdiği her evrede de geometrik sembollerin kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 42a, 42b,43,44).

Şekil 42a

Şekil 42b

Şekil 42 a-b- Diyarbakır surları üzerinde bulunan gamalı haç sembolleri (Bilmez, 2016).

Şekil 43- Diyarbakır, Dağ Kapı Burcu üzerindeki, kare içinde altıgen biçimli geometrik sembol örneği (Bilmez, 2016).

Şekil 44- Diyarbakır Surları üzerindeki iç içe geçmiş sembol örneği (Bilmez, 2016).

2.1.5. Kozmolojik Semboller

Kozmoloji evren bilimi anlamına gelmektedir. Evrenin önemli bir parçası olan insanoğlu, evrende bulunan güneş, ay, yıldız gibi gezegenleri kendi yaşam kaynağı olarak görmüş ve bu sembolleri yaşamlarının her alanında kullanmışlardır. Diyarbakır Surları üzerinde de bu tür sembollere sıkça rastlanmaktadır. En güzel örneği iki hayvan arasına işlenmiş güneş motifidir (Şekil 45).

Şekil 45- Diyarbakır, Dağ Kapı surları üzerindeki hayvansal ve kozmolojik semboller (Bilmez, 2016).

2.1.6. Mitolojik Semboller

Mitolojik semboller, her dinin veya her halkın kültüründeki tanrıları, kahramanları, evren ve insanın yaratılışına dair tüm değerleri bütünleştirdikleri bir yapıdır. Mitolojik eserler ise; genelde halk arasında efsanevi olayların kendine has yorumlamalarından dayanağını almış, Diyarbakır Surlarında da sıkça kullanılmıştır (Şekil 46). Böyle bir senteze ihtiyaç duyulmasının temel nedeni olarak; varlıklardaki belirli güç alanlarını tek çatı altında toplama gayretinden geçtiği tespiti yapılabilir.

Şekil 46- Diyarbakır, Ulu Beden (Evli Beden – Ben u Sen) Burcu üzerindeki Sfenks örneği

(www.googlepage.com,2016).

3. BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ SEMBOLİK MOTİFLERİN SERAMİKTE MODERN UYGULAMALARI

3. BÖLÜM

DİYARBAKIR SURLARI ÜZERİNDEKİ SEMBOLİK MOTİFLERİN SERAMİKTE MODERN UYGULAMALARI

3.1.Yerli ve Yabancı Sanatçıların Seramik Uygulamalarından Örnekler

Diyarbakır Surları ve üzerindeki kitabeler, hayvansal, bitkisel, insan, kozmolojik, mitolojik sembollerin önemi sadece yörede yaşayanları ve ülkeyi etkilememiş, özellikle son dönemde dünyayı da oldukça etkilemiştir. 39. dönem Dünya mirasları komitesi toplantısı Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenmiş ve 'Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri' Kültürel Peyzaj Alanı'nın dünyada yer alan tarihi eserleri koruma kurumu olan, UNESCO tarafından Dünya Miras Listesine değer görülmüş ve bu listeye alınmıştır. Böylece tarihi surlar ve Diyarbakır'ın cennet yüzü olarak bilinen, balta girmemiş ormanları olarak adlandırılan, çeşitli bitki türlerinin geçmişten günümüze korunarak gelebildiği bir mekan olarak bilinen 'Hevsel bahçeleri' koruma altına alınmıştır. Bu durum Diyarbakır Surları'nın önemli bir evrensel miras olduğunu göstermiştir. Surlar önem kazandıkça sanatçıların dikkatini de çekmeye başlamıştır. Yerli ve yabancı sanatçılar da surlar üzerindeki sembol ve motifleri kendi alanlarında kullanmışlardır. Bunlara en güzel örnek, aşağıda çalışması bulunan sanatçılar ve eserleridir.

Şekil 47. Doris Bandera'nın çini çalışmalarından örnekler (Bandera, 2012).

Editörlüğünü Bahaeddin Yediyıldız ve Kertsin Tomenendal'ın yaptığı 'Osmanlıdan Cumhuriyete Diyarbakır' adlı sempozyum kitabında Doris Bandera tarafından bir seramik tabağa işlenen Yedikardeş Burcu üzerindeki çift başlı kartal örneği oldukça dikkat çekicidir. Surların rengi olan gri rengine yakın bir görüntü hedeflendiği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Şekil 48- Doç. Dr. Evren DAŞDAĞ. Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu, ‘Surlardaki Bellek’ Sergisi.

Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumu (Daşdağ, 2012: 181).

Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesinde uzun yıllar seramik eğitimi vermiş, Doç. Dr. Evren DAŞDAĞ, Diyarbakır Surlarına ayrı bir önem vermiş, surlar üzerindeki sembolik motiflerin önemszenmesi ve bu zenginliğin farkına varılması gerektiğini dile getirmiştir. Uluslararası Diyarbakır Surları Sempozyumunda kişisel sergi açan Evren DAŞDAĞ, (2012, 181) sergisine ilişkin olarak şöyle demektedir.

“Zengin plastik öğeleri ile bir sanat galerisine dönüşen Diyarbakır Surlarını seramik sanatı ile anlatmak istedim. Surlarda yer alan sembol ve motifleri modern anlatımlı seramik formlarda kullandım. Bu bağlamda açtığım seramik sergisi ile amacım diğer sanatçıların ve yetişmekte olan yeni neslin dikkatini surlardaki sembol ve motiflerin estetik değerlerine çekmek, aynı zamanda sanatsal, kültürel anlamda şehrin tanıtımına ve turizmin gelişmesine bir katkı sunmaktır.”

3.2. Surlar Üzerindeki Sembolik Motiflerin Seramiğe Uyarlanması

Bu araştırmanın uygulama kısmı için, Diyarbakır Surları üzerinde yer alan, insan figürlü, hayvansal, bitkisel, geometrik, kozmolojik ve mitolojik sembollerden birkaç örnek alınarak, seramiğe uyarlanmıştır. Uyarlanan motiflerin, aslını bozmadan mümkün olduğunca gerçeğine yakın yorumlamalar yapılmaya gayret edilmiştir.

Şekil 49 - Aslan-boğa avlanma Sahnesi, kırmızı çamur, pitfire ,beyaz çimento indirgeme. Elle şekillendirme, 20x20 cm, (Bilmez, 2014).

Şekil 49'daki aslan-boğa avlanma Sahnesini seramiğe uyarlarken plaka tekniği kullanılmış, çukur pişirim tekniği ile pişirimi yapılmıştır. Arkeolojik kazılardan çıkmış seramik örneklerine yakın bir sonuca ulaşmak esas alındığı için ve çalışmanın üzerinde daha doğal bir doku yakalamak adına üzerinde kontrollü çatlakların oluşması sağlanmıştır. Gölge-ışığın etkisini daha net görebilmek amacıyla beyaz çimentoyla indirgeme yapılmıştır. Böylelikle amaç edinilen, tarihi formların çağdaş yorumlar ile günümüze kazandırılma hedefi yakalanmaya çalışılmıştır.

Şekil 50 – Çift Başlı Kartal, kırmızı çamur, 1050°C, kobalt-mangan, elle şekillendirme, 15x15 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 50’de görülmekte olan, çift başlı kartal sembolünün seramiğe uygulanmasında yapım, pişirim ve sırlama aşamaları bulunmaktadır. Aslına uygun çağdaş yorumlamalar yapılmaya gayret edilmiştir. Eserin yapımında kırmızı çamur kullanılmış, plaka yöntemiyle şekillendirilmiştir. Çalışma üzerindeki dokunun sade olması hedeflenmiştir. Çalışma üzerindeki gölge ışık etkisi, doğal fırça darbeleriyle gerçekleştirilmiştir. Zeminde kullanılan kareler surları çağrıştırmaları açısından özellikle seçilmiş, istenilen doğallık kazandırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 51 – Diyarbakır Dağ Kapı üzerinde bulunan geometrik semboller, kırmızı çamur, 700°C, isleme, 15x8cm, (Bilmez, 2016).

Diyarbakır Surları üzerinde, Devlet Güzel Sanatlar Eski Galerisi'nin kuzey yamacına işlenmiş geometrik semboller yer almaktadır. Şekil 51'de yapılan çalışma da bu sembollerden yola çıkılarak kırmızı kil üzerine işlenmiştir. Seramiğe uyarlanan çalışmanın, 700°C bisküvi pişirimi yapılmıştır. Pişirim sonrası 'isleme' gerçekleştirilmiş, üzerinde doğal gölge ışık yaratacak etki amaçlanmıştır. Özellikle, yakından incelendiğinde efektin belirtileri daha net olarak kendini göstermektedir. Günümüz yöntemleri ve imkânları kullanılarak geleneksel bir etki elde edilmeye ve antik eserlere yakın bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 52– Aslan gövdeli, insan başlı (sfenks) rölyef, döküm çamuru, elle şekillendirme, 1050°C, mangan oksit 12x15cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 52’de görülen sfenks kabartması döküm çamuru kullanılarak elle şekillendirilmiştir. Mangan oksit ve şeffaf sır karışımı ile renklendirilmiştir. Figürün dokusuz yapılmasının nedeni dikkatleri figüre çekmektir. Özellikle seçilen zemin dokusu, tel darbeleriyle oluşturulmuş ve zıtlık ilkesi esas alınarak figür ön planda tutmuştur. Doğal bir etki hedeflenmiş, arkeolojik kazılardan çıkan eserlere yakın görüntü elde edilmeye gayret edilmiştir.

Şekil 53- Kuş Figürü, döküm çamuru, elle şekillendirme, 1050°C, mangan oksit, 16x10 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 53'te görülen kuş figürüne, Diyarbakır Surları başta olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sıkça rastlamak mümkündür. Kuş figürü uçmayı temsil ettiğinden insanlar ve medeniyetler için önem arz etmiş ve yaşamlarının birçok alanında sembolik kuş figürlerini kullanmışlardır. Bu noktadan yola çıkarak surlara işlenmiş kuş figürü seramiğe uyarlanmıştır. Çalışma plaka üzerine, döküm çamuru kullanılarak şekillendirilmiştir. Kuş figürünün üzerinde görülen doku, metal teller ile doğal vuruşlar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmayı renklendirmek amacıyla, kullanılan mangan-kobalt oksit, bir miktar şeffaf sır ile karıştırılarak uygulanmıştır. 'Sür-Sil' tekniği kullanılmış doğal bir görüntü kazanılması hedeflenilmiştir.

Şekil 54 – Kozmolojik ve hayvansal figürlerin kompozisyonu, kırmızı çamur, elle şekillendirme, 1050°C, mangan oksit, 16x10 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 54'te görülen hayvansal ve kozmolojik figürler, Diyarbakır Dağ Kapı Surları üzerinde bulunmaktadır. Seramiğe uyarlanan semboller oldukça dikkat çekicidir. Çünkü sembollerin yontma biçimi dikkate alındığında ilkel ve orantısız olması dikkatlerden kaçmamaktadır. İki hayvansal figür arasına kozmolojik sembol olan güneş yerleştirilmiştir. Güneşin kullanımı oldukça önemlidir. Çünkü Güneş canlılar için ısı, ışık yani yaşam kaynağıdır. Bu nedenle yapıldığı tahmin edilir. Bu noktadan yola çıkarak kompozisyona doğal çark adı verilebilir. Çalışmada plaka tekniği kullanılmış, elle şekillendirilmiştir. Kobalt-mangan oksit bir miktar şeffaf sır ile karıştırılarak uygulanmıştır. Hareket vermesi amacıyla sistre kullanılarak dokulandırılmıştır. 1050°C'de pişirimi yapılmış, İstenilen antik görüntüler elde edilmeye, doğal bir doku yakalanmaya çalışılmıştır.

Şekil 55- ‘Ejder Kuyruklu Aslan’ figürü, kırmızı çamur, elle şekillendirme, 1050°C, pit-fire, beyaz çimento indirgeme, 20x20cm, 2014 (Bilmez, 2016).

Şekil 55’deki çalışma kanatlı ve ejder kuyruklu aslan figürüdür. Aslan figürünün çeşitli türlerine surlar üzerinde rastlamak mümkündür. Örneğin: gülen, insan başlı aslan gövdeli figür, ejder kuyruklu aslan gibi türlere rastlanılır. Bu çalışma kırmızı çamur üzerine plaka tekniği kullanılarak, elle şekillendirilmiştir. Plaka yöntemiyle tasarlanan çalışma üzerindeki dokular özenle seçilmiş, figüre hareket vermek amaçlanmıştır. Bisküvi pişirimi sonrası çukur pişirimi yapılan çalışma, fırından çıkarıldıktan sonra üzerine beyaz çimentoyla gölge ışık vermesi amacıyla indirgeme yapılmıştır. Eskitilmiş bir görüntü hedeflenmiştir.

Şekil 56- ‘Yazıların gücü’ şamotlu çamur, elle şekillendirme, 1050°C, fırında pişirim, kobalt-şeffaf sır, 20x20cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 56’daki çalışma Diyarbakır Yedi Kardeş Burcu üzerindeki, Artuklu kitabesinden bir bölüm alınarak şamotlu çamur üzerine plaka yöntemi ile yapılmıştır. Renklendirmek amacıyla kobalt oksit ve bir miktar şeffaf sır karıştırılarak çalışmaya uygulanmıştır. Sür-sil tekniği ile gölge ışık vermesi amaçlanmıştır. Bir sistre yardımıyla oksitler silinmeye çalışılarak yüzeye hareket vermek amaçlanmıştır. 1050°C’de pişirimi yapılmıştır. Alt ve üst kısımları iç bölüme doğru kıvrılarak şamotlu çamura plastik bir görünüm kazandırılmak istenmiştir. Diyarbakır’a egemen olmuş artuklular da surlara kitabeler işlemişlerdir. Buna en güzel örnek; Diyarbakır Yedi Kardeş Burcu üzerindeki, Artuklu kitabeleri verilebilir.

Şekil 57 – ‘Gülen Aslan’ figürü, kırmızı çamur, elle şekillendirme, 1050°C, pit-fire (çukur pişirimi), beyaz çimento indirgeme, 20x20cm, 2014 (Bilmez, 2016).

Şekil 57’deki çalışmada bir aslan figürü yer almaktadır. Ancak bu figürün Diyarbakır Surları üzerine işlenen aslanlardan çeşitli farklılıkları bulunmaktadır. Gövdesi aslan, yüz kısmı ise gülme gibi insani mimikler içermektedir. İnsanda bulunan gülme özelliği aslana verilmek istenmiştir. Yüz detayı incelendiğinde kedi yüzü oranlarına yakın bir işleme yapıldığı gözlenir. Tüm bu özellikler dikkate alınarak, kırmızı kil ile plaka tekniği kullanılarak, elle şekillendirmek suretiyle kabartması yapılmıştır. Çalışmanın yere paralel olmak üzere 4’te 1’i dokulandırılarak hareketlendirilmiş, formun 4’te 3’lük kısmı sade bırakılarak, kompozisyon ilkelerinden zıtlık ilkesi kullanılarak, aslan figürünün vurgu elemanı olması sağlanmıştır. Çukur pişirimi yapılan çalışma, beyaz çimento ile indirgenmiştir. Çalışma üzerindeki alaca görüntü, çukur pişirim esnasında belirli yerlerin ateşle sık

temasından kaynaklı olarak gerçekleşmiştir. Bu durum çalışmanın eskitilmiş bir görüntü kazanmasını sağlamıştır. İstenilen hedef, eskitilmiş bir görüntü elde etmektir.

Şekil 58–‘Yaşam Döngüsü,’ şamot ve astar, elle şekillendirme, 1050°C, fırında pişirim, 30x30 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 58’deki çalışma Diyarbakır Surları üzerinde bulunan hayvansal, geometrik, kozmolojik ve dini semboller bir araya getirilerek bir kompozisyon oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Çalışmada kırmızı çamur ve şamot bir arada kullanılmıştır. Kalıp yöntemiyle şekillendirilmiş, şekillendirme kalemiyle çizimi yapılmıştır. Çalışmanın kenar kısımlarında altı parçalı, altı adet geometrik şekil çizilmiştir. Güneş motifi altı üçgenli olacak şekilde

tasarlanmıştır. Güneş motifinin ortasına ise birbirine bakan keçi figürleri işlenmiştir. Keçilerin ayak kısmı çıkış noktası alınarak, aşağı doğru gelecek şekilde gamalı haç sembolü çizilmiştir. Böylelikle istenilen kompozisyon ortaya çıkmıştır. Tasarım yapılırken denge, vurgu ve ritim, zıtlık gibi ilkelere özen gösterilmiştir. Kırmızı çamur öğütülüp astar haline getirilerek, içine de bir yemek kaşığı miktarında şeffaf sır konularak renklendirme yapılmıştır. Kenar kısımlarına ise; bir çay kaşığı miktarında döküm çamuru ve bir çay kaşığı miktarında da mavi pigment konularak, uygulanmıştır. Kozmolojik sembol olan güneş, yaşamın kaynağı olduğu için güneş sembolü içine hayvan sembolü kullanılmıştır. Tasarıma ‘Yaşam Döngüsü’ adı verilmiştir.

Şekil 59– ‘Taşıyıcı Kalkan’, şamot-kırmızı çamur, 1050 °C, astar, elle şekillendirme, 27x21 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 59’deki çalışma Diyarbakır Surları’nın genel görünümünden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Diyarbakır Surları’nın genel görünümü kalkan balığını anımsatmaktadır. Kalkan balığı çıkış noktası alınarak, üzerine de surlar üzerindeki hayvan sahnelerinden ve kozmolojik sembollerden faydalanılarak tasarım yapılmıştır. Çalışma; bir miktar döküm çamuru içine mavi pigment konularak hazırlanan astar ile renklendirilmiştir. Form, şamotlu çamur kullanılarak yapılmıştır. Üzerine de kırmızı kil ile hayvansal semboller ve kozmolojik semboller işlenmiştir. Güneş sembolü kalkan balığının ağız kısmına gelecek şekilde tasarlanmıştır. Formun kenarlarına ise yüzgeç şekli verebilmek için doğal darbeler kullanılmıştır.

60-a

60-b

Şekil 60 a-b – ‘Dinler ve Hayvanlar’ döküm çamuru, 1050°C, astar, kalıp ile şekillendirme. 30x15 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 60a-60b’de yer alan çalışmanın formu kalıp yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Döküm çamuru kullanılmış, astar ile renklendirilmiştir. Kırmızı çamur, öğütülerek toz haline getirildikten sonra bir miktar şeffaf sır ile karıştırılarak forma uygulanmıştır. Üzerindeki özgün tasarlanmış gamalı haç ve orijinal haline yakın yapılmış geyik sembolü, form üzerinde bir kompozisyon oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Formun ağız kısmında ise turkuaz astar ile akıtma yöntemi kullanılmıştır. 1050°C’de pişirimi yapılmıştır. Böylece Diyarbakır Surları üzerinde sıkça karşılaşılan hayvansal semboller ve dini içerikli semboller bir seramik form üzerine aktarılmıştır. Özgün bir yorumlama yapılmaya gayret edilmiştir.

Şekil 60a’daki çalışma şekil 60b’deki form ile aynıdır. Ancak her iki tarafına da farklı sembolik figürler çizilmiştir. Şekil 60b’deki çalışmanın bulunduğu kısma güneş motifine bakan keçi figürü çizilmiştir. Yüzeye uygulanan astar kırmızı çamur öğütülerek yapılmıştır. Bunun için; öncelikle kurumuş bir kırmızı çamur parçası öğütülmüş, toz haline getirilmiş, toz haline getirilen kırmızı kil, su ve bir miktar şeffaf sır ile karıştırılarak astar elde edilmiştir. Hazırlanan astar, form üzerine bir fırça ile uygulanmıştır. Formun ağız kısmına da akıtma turkuaz astar yapılmıştır. Pişirim 1050°C’de gerçekleştirilmiştir.

Şekil 61–‘Tarihin Tanığı’, şamot-kırmızı çamur, 1050°C, astar, elle şekillendirme. 30x30 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 61 ‘deki ‘Tarihin Tanığı’ adlı form; şamotlu çamur kullanılarak, kalıba basma yöntemiyle yapılmıştır. Üzerindeki aslan figürleri ise kırmızı çamur kullanılarak yapılmıştır. Çift başlı kartal figürü üzerine ise kırmızı çamur astar olarak kullanılmıştır. Formun geriye kalan kısımları ise açık turkuaz astar ile renklendirilmiştir.

Şekil 62- ‘Yaşam Ağacı’, şamot, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 62’ deki ‘Yaşam Ağacı’ adlı çalışma şamotlu çamur kullanılarak, elle şekillendirilmiştir. Mangan oksit ile renklendirilmesi yapılmış ve 1050°C’de pişirilmiştir.

Şekil 63- ‘Keskin Denge’, şamot, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 63 ‘deki ‘Keskin Denge’ adlı çalışma şamotlu çamur kullanılarak yapılmıştır. Kalıba basma yöntemi kullanılarak form oluşturulmuştur. Üzerindeki metal tel parçaları ise çamur, kalıba basılırken kalıp içine serpiştirilmiştir. Böylelikle yüzeye yapışık kalan metal tel parçacıkları, pişirim sonrası forma görsel zenginlik katmıştır. Mangan oksit kullanılarak, akıtma yöntemiyle renklendirme yapılmıştır. Kuru döküm çamuru toz haline getirilmiş, içerisine de bir miktar mavi pigment ve şeffaf sır karıştırılarak çalışmada da görülen Aslan-Boğa Avlanma Sahnesi çizilmiştir. Formun ağız kısmına hazırlanan mavi astardan formda bütünlük sağlaması adına bir miktar akıtma uygulanmıştır. Kuş figürü ise kalıba basma yöntemiyle oluşturulmuştur. Kompozisyon oluşturulurken vurgu, denge, oran-orantı gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Pişirim 1050°C’de yapılmıştır. Sonuç olarak, ‘Keskin Denge’ adlı çalışma ortaya çıkmıştır.

Şekil 64a- ‘Devinim’, şamot, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 64a’daki ‘Devinim’ adlı çalışma şamotlu çamur kullanılarak yapılmıştır. Kalıba basma yöntemiyle ve elle şekillendirme yapılarak form oluşturulmuştur. Mangan oksit, kırmızı ve mavi astar ile renklendirmesi yapılmıştır. 1050°C’de pişirimi yapılmıştır. Form üzerinde hayvansal, bitkisel figürler kullanılmıştır. Sembollerin iç kısımları yoğun oksitlenerek figürlerin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın üst tarafından aşağıya doğru akıtma yapılmıştır. Altı kollu bir güneş sembolü yapılmış, ancak formun ağız kısmına bir kolu gelecek şekilde yerleştirildiğinde yıldız şeklini almaktadır. Böylelikle tasarım tamamlanmıştır.

Şekil 64b- ‘Devinim’, şamot, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 30x13 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 64b’deki çalışma şekil 64a’dakinin arka yüzüdür. Bu çalışmada da aynı yöntemler uygulanmıştır. Yüzeydeki doğal akıntılar görsel bir zenginlik oluşturmuştur. Şekil 64a’dan farkı, Güneş sembolünün üzerinde keçi figürünün olmasıdır.

Şekil 65a- 'Buluşma', şamot-kırmızı çamur, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 58x28 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 65b- 'Buluşma', şamot-kırmızı çamur, mangan oksit, 1050°C, pigment-sır, 58x28 cm, (Bilmez, 2016).

Şekil 65a-65b'deki görülen çalışma, şamotlu çamur ve kırmızı kil birlikte kullanılarak tasarlanmıştır. Gövdesi kalıba basma yöntemiyle oluşturulmuştur. Gövdenin üstünde yer alan parça plaka yöntemiyle yapılmıştır. Gövdeyi ayakta tutan bölüm ise plaka ve elle şekillendirme yöntemleri ile birlikte yapılmıştır. Formu renklendirmek için mangan, kobalt oksit 'Sür- Sil' ve akıtma yöntemleri ile uygulanmıştır. Şekil 65a' daki çalışmanın üst bölümünde yer alan çizim Diyarbakır Surları'nın kalkan balığı görünümüdür. Şekil sembolik olarak çizilmiştir. Çalışmanın gövde kısmında yer alan Çift başlı kartal figürü, formu delerek dışarı çıkmış gibi bir izlenim yaratılmak istenmiştir. Çamura plastik değerler vermek adına yapılan uygulama oldukça etkileyici olmuştur. Çift Başlı Kartal'ın kanat kısımlarına özellikle hareket vermek adına müdahaleler yapılmıştır. Gövdenin kenar kısımlarında aşağı doğru sarkıtılan geyik, güneş ve kurt üçlüsü çalışmaya bütünlük vermesi amacıyla yapılmıştır. Ayak kısmının üzerinde görülen doğal çıkıntılar, formun içerisinde bir devinim olduğu düşüncesi yaratılmak için yapılmıştır. Şekil 65b'deki formun üst bölümünde yer alan kabartma ise; Diyarbakır Surları'nın Akrep Burcu üzerinde yer alan oturan adam sembolüdür. Ana gövde üzerinde yer alan ise geometrik sembol örneğidir. Gövde üzerinde akıtma yöntemi uygulanarak tasarım yapılmıştır. Sonuç olarak, geometrik, kozmolojik ve hayvansal semboller kullanılarak bir kompozisyon oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle ortaya 'Buluşma' adlı eser çıkmıştır.

SONUÇ

Bu tez Diyarbakır Surları üzerinde yer alan tarihi, sembolik, mitolojik, sanatsal anlatımlı plastik öğelerin, çeşitli teknik ve yöntemler kullanılarak, yorumlanması amacıyla yapılmıştır. Diyarbakır'ın tarihi süreçleri, geçmişten günümüze gelişimi incelenmiştir. Araştırmada öncelikle Diyarbakır Surları üzerindeki plastik öğeler ve motifler ile ilgili yazılmış kaynaklara ulaşılmıştır. Ardından Tarihi Diyarbakır Surları gezilmiş, incelenmiştir.

Araştırma ve inceleme sonucunda; taş ustaları tarafından surlar üzerine işlenen sembolik motiflerin; insan, hayvan, bitki, geometrik, kozmolojik ve mitolojik sembollerden oluştuğu ortaya konmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında, Diyarbakır Surları üzerindeki motifler, semboller ve kitabelerden bir kaç seçilmiş ve seramikte yorumlanmıştır. Yorumlamalar yapılırken Diyarbakır'ın tarihi, surları, burçları, yerleşim planları, tarihi yapıları, sarayları ve bugünkü durumu değerlendirilerek tasarımlar yapılmıştır. Tarihi sembolik motifleri, çağdaş yorumlamalar ile zenginleştirilerek, seramik gibi anlatım gücü yüksek bir alanda yorumlamak amaç edinilmiştir. Seramikte uyarlanan sembolik motifler sanata farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamıştır. Bu araştırmada hedeflenen Diyarbakır Surları üzerinde yer alan tarihi, estetik öğelere dikkat çekmek, daha detaylı plastik analizlerinin yapılmasını sağlamak ve çeşitli sanat dallarında kullanılarak, yaşamın içinde yer almasına katkı sunmaktır.

Ayrıca araştırmada Diyarbakır Surları ile ilgili daha önce çalışmış, incelemelerde bulunmuş ve eserler ortaya koymuş yerli ve yabancı sanatçılar incelenmiştir. İnceleme sonucunda; bu tür sanatçıların ve akademisyenlerin az olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Dikkatleri tarihi Diyarbakır Surları ve üzerindeki sembolik motiflere çekerek gerekli önemin, hassasiyetin oluşmasını sağlamak, Seramikte yapılan özgün yorumlamalar ile taş üstüne bir taş daha koymak, böylelikle ortaya çıkan seramik eserlerle bir zenginlik, farkındalık oluşturmak ve tarihi Diyarbakır Surları üzerindeki sembolik motiflerin seramikte yorumlanması adına bir kapı da aralamak hedeflenmiştir.

Unutulmamalıdır ki, her sanat eseri, yaşanmış bir heyecanın, duygusal karşılığıdır. Bir sanat eserini de kendi döneminin atmosferinden ayırmak, ruhu bedenden çıkarmak gibidir. Bu zihniyetle yola çıkarak yorumlamalar yapılmaya gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

BAŞ, Gülsen (2006), Diyarbakırdaki İslam Dönemi Mimarisinde Süsleme, Diyarbakır: journal of social sciences.

DAŞDAĞ, Evren (2012) uluslar arası Diyarbakır Surları Sempozyumu “Surlardaki belek” sergisi, kişisel sergi broşürü.

PARLA, Canan, (2016), Diyarbakır surları ve kent tarihi, Diyarbakır: Asos Journal.

PARLA, Canan (2016) The Journal of Academic Social Science.

SAVAŞ, Birgül, (2000) Diyarbakır surları D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji bölümü lisans tezi.

www.tasavvufdergisi.net-dergipdfdetay. Uluslar arası Osmanlı’dan Cumhuriyete Diyarbakır. kaynak:<http://seldjukian.blogspot.com/2007/11/artuklu-saray-diyarbakir.html>, 2016.

<http://www.blogsiteniz.com/kultursanat/genel-kultur/diyarbakir-surlari.html>, 2016.

<http://www.diyarbakirkulturturizm.org/Yapit/Index/SURLAR/43>, 2016.

http://bilinmeyendiyarbekir.com/diyarbakir_kalesi.html, 2016.

www.diyarbakirkulturturizm.org, 2016.

www.tekyeli.googlepages.com, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

MEHMET MESUT BİLMEZ

Kişisel Bilgiler

Doğum Tarihi: 31.03.1986

Doğum Teri: Diyarbakır - Hazro

Medeni Durumu: Bekar

Askerlik Durumu: Tecil

Eğitim:

İlkokul: Mürvet Faik Oğuz İlkokulu Mersin 1994-1998

Lise: Teyfik Sırrı Gür Anadolu Lisesi Mersin 1999-2003

Ön lisans: Atatürk Üniversitesi, Açık öğretim Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği bölümü
Erzurum 2016-

Lisans: Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam bölümü Antalya
2005-2009

Lisans: Anadolu Üniversitesi, Açık öğretim Fakültesi, Kamu yönetimi bölümü Eskişehir
2008-

Yüksek Lisans Tezsiz: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon

(Öğretmenlik). Diyarbakır 2010-2011

Yüksek Lisans Tezsiz: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İş Sağlığı ve
Güvenliği Bölümü Adana 2016-2017

Deneyim ve Stajlar

2007- Antalya – I. Uluslararası antik şehir Side Kum Heykel Festivali Asistanlığı

2008- Çanakkale Kale Seramik Çanakkale Kalebodur Seramik Sanayi Anonim Şirketi

Fabrikaları KALESİNTERFLEX KALE SERAFOAM Ar-Ge Staj

2010-2012 Diyarbakır Eflatun Eğitim Köyü (kolej) Görsel Sanatlar, Seramik,

Teknoloji Tasarım ve Sosyal etkinlikler zümre başkanlığı, Öğretmenlik

2013-2014 İzmir Sadettin Tezcan Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi Okulu

Seramik Teknolojisi Öğretmenliği

Sergiler (Karma ve Kişisel)

2006- Antalya, Sanat Eğitimi Çini Tasarımı Karma Sergisi Olbia Sanat Galerisi (Karma)

2007-Antalya, Seramik Tasarımı Sergisi Olbia Sanat Galerisi. (Karma)

2008-Antalya, Değirmen önü Açık hava Heykel Parkı kalıcı seramik heykel projesi. (Karma)

2008-Antalya, Deepo Karma Seramik ve Heykel Sergisi (Karma)

2008-Antalya, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Mask yapım Workshop.

2009-Antalya Akdeniz Üniversitesi güzel sanatlar Fakültesi Mezuniyet Sergisi (Karma)

2010-Diyarbakır Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Seramik-Resim ‘Yeniden doğuş’

Sergisi (Zehra APAYDIN- Mehmet Mesut BİLMEZ) (Kişisel)

2011- Diyarbakır, Eflatun Eğitim Köyü Geleneksel Karma Seramik-Resim Sergisi (Karma)

2012- Diyarbakır, Eflatun Eğitim Köyü Açık Hava Seramik-Resim Sergisi (Karma)

2013-İzmir Sadettin Tezcan Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi Öğrencileriyle

Seramik, Resim, Geleneksel el Sanatları Sergisi Atatürk Kültür Merkezi (Karma)

2014-İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yılsonu Seramik Sergisi (Karma)